



GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Oäkta barn och ogifta mödrar i Sverige

Kyrkans och samhällets officiella
syn på konsekvensen av
utomäktenskapliga förbindelser

Illegitimate children and unmarried mothers in Sweden
The Church and Society's official view on the consequence of
extramarital affairs

Susanna Ericson

Termin: VT 2012

Kurs: RKT235, 15 hp

Nivå: Magister

Handledare: Bertil Nilsson

Abstract

Children born out of wedlock have often been exposed to the judgment of Church and Society, regardless if the children were to be blamed or not for this crime. Even the mothers of these children have had to face hard judgment through the times, with examples such as not being allowed to sit next to the real women, the honorable, in the church, or having to wear special clothing when in public so everyone knew what crime they had committed. The view on this crime has varied through the times and already during the medieval times in Sweden, the term *defectus natalium* was used for children born out of wedlock and the children were called *spurii* or *naturalis*. After the reformation had come to Sweden these children came to be called, *oäkta*, illegitimate. Terms as *risunge* or *horunge* have also been used in the society for these children, but as the society evolves these terms are used less and less frequently. One of the reasons is the new inheritance laws and that the parental code had been introduced in the Swedish laws. With this change in the legal system, the Swedish society are no longer using any terms to separate between legal or illegal children in State documents, instead the focus is on the parents and the title, unmarried mother, is used to define the relationship between the parents when the child was born.

Keywords

illegitimate children, unmarried mothers, *frillubarn*, extramarital, *defectus natalium*, out of wedlock

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.1. Syfte och frågeställningar.....	4
1.2. Material.....	5
1.3. Metod.....	6
1.4. Avgränsningar.....	6
1.5. Strukturen.....	6
1.6. Tidigare forskning.....	6
2. Synen på äktenskap, könsumgänge utanför äktenskapet, den ogifta modern och hennes barn.....	8
2.1. Bibeln.....	8
2.2. Medeltiden.....	8
2.3. 1500-talet.....	10
2.4. 1600-talet.....	11
2.5. 1700-talet.....	13
2.6. 1800-talet.....	15
2.7. 1900-talet.....	18
2.8. Sammanfattning.....	23
3. Olika begrepp för barn födda utanför äktenskapet.....	24
3.1. Frillubarn.....	24
3.2. Defectus natalium.....	25
3.3. Oäkta barn.....	26
3.4. Barn utom äktenskap.....	28
3.5. Ogift mor.....	31
3.6. Debatterna som uteblev.....	31
3.7. Begreppsförändringarna i lagtexter.....	32
3.8. Sammanfattning.....	32
4. Lagtexter och straffsatser.....	32
4.1. Landskapslagarna.....	33
4.2. 1734 års lag.....	34
4.3. 1900-talet.....	36
4.4. Medlemskap i Svenska kyrkan.....	37
4.5. Sammanfattning.....	37
5. Livet som följde.....	38
5.1. Oäkta barns framtidsutsikter.....	38
5.2. Ogifta mödrars framtidsutsikter.....	39
6. Analys.....	40
7. Vidare forskning.....	43
8. Litteraturförteckning.....	44
9. Bilagor.....	47

1. Inledning

I dagens samhälle blir släktforskning allt vanligare. Det är inte ovanligt att forskaren möts av orden oäkta barn eller bokstavskombinationen u.ä under sina förfäders namn. Den klassificeringen på barn har funnits i större delen av människans historia. Det finns personer även i nutid som har fått växa upp med skammen av att de har blivit födda utanför äktenskapet, något som de aldrig har kunnat påverka själva. Att kyrkan har värdesatt äktenskapet och hållit hårt kring reglerna vid intimt umgänge är något som finns med redan i Bibeln. Paulus skriver i 1 Kor 7:8-9

Till de ogifta och till änkorna säger jag att det är bäst för dem om de förblir vad de är, liksom jag. Men om de inte kan behärska sig bör de gifta sig; det är bättre att gifta sig än att brinna av åtrå.

Hur Bibeln och kyrkans syn på sex utanför äktenskapet ser ut är en diskussion som fortfarande finns kvar i samhällsdebatten idag. Frågan har alltid varit aktuell eftersom de flesta människor har en sexuell lust, vare sig den passat in i tidens normer eller inte. Denna uppsats handlar om vad eventuella graviditeter utanför äktenskapet kunde leda till.

1.1. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att forska om hur oäkta barn och deras mödrar togs emot i samhället och hur de fick anpassa sig efter olika orters folkliga traditioner. De olika namn som ett oäkta barn kunde kallas kommer att tas upp i uppsatsen för att reda ut varifrån ursprunget kan härledas och hur de användes. För att få en förståelse av hur samhället såg på de här barnen kommer jag att fördjupa mig om den ogifta gravida kvinnans sociala ställning. Kyrkan har alltid haft åsikter om att könsumgänge endast skall ske inom äktenskapet, detta beror på att det i dekalogen, 2:a Mos 20:14, står att det är förbjudet att begå äktenskapsbrott. Däremot definieras det inte i dekalogen *hur* ett äktenskapsbrott skall straffas, det finner man att läsa i 3:e Mos 20:10. Men det är först på medeltiden som det konstrueras ett begrepp om vad barn med ogifta föräldrar ska kallas. *Defectus natalium*, var det latinska begrepp som då användes på själva fenomenet, inte barnet i sig. Förolämpningar till oäkta barn har kommit och gått under olika epoker och i Sverige har idag olika benämningar på utomäktenskapliga barn nästintill försvunnit helt och hållet. För att fördjupa mig i detta ämne har jag valt följande frågeställningar;

- Hur har kyrkan och staten under olika tidsperioder bedömt barn födda utanför äktenskapet?
- Hur såg staten och kyrkan på ogifta kvinnor som blev gravida?
- Vilka är orsakerna till att terminologin förändrats?
- Hur gick diskussionerna inom kyrkan när termerna förändrades?

1.2. Material

För att få svar på ovanstående frågeställningar är det ett litteraturstudium jag använder mig av. Jag har tagit del av diverse lagtexter, böcker om kvinnans historia samt en del statistik. Professor Ann-Sofie Ohlander är en av författarna som har skrivit om ogifta kvinnors historia. Lizzie Carlsson och Jonas Frykman är två svenska historiker som har skrivit böcker om kvinnans ställning i samhället efter en graviditet utanför äktenskapet. Det förekommer dessutom en del utländsk litteratur av författare som är intresserade av de nordiska länderna. Detta eftersom vissa länder, bland annat Sverige, hade mycket höga siffror gällande utomäktenskapliga födslar, i jämförelse med övriga Europa under de tidsperioder som jag fördjupat mig i. Utöver litteratur om kvinnans historia och lagböcker har jag tagit del av en bok som heter ”Auctoritate Papae” som är skriven av historikerna Sara Risberg och Kirsi Salonen, samt ett flertal olika forskare som varit med i framtagandet av boken. Texterna innehåller översatta dokument som handlar om den medeltida kyrkprovinsen i Uppsala. Större delen av texterna kommer ifrån Vatikanens tidigare hemliga arkiv med medeltida dokument från *Penitentiarian*.¹ Då dokumenten inte har varit tillgängliga för forskare i mer än några årtionden är texterna av nytt material.² Professor Carl Delin skrev en bok under tidigt 1900-tal som handlar om oäkta barns rättsställning i Sverige. Hans bok tar upp mycket från landskapslagarna vilket ger en relativt bred bild hur Sveriges lagar var innan den första enhetliga lagboken kom.

Jag har även använt statistiskt material i mitt arbete. Jag har tagit del av ett flertal olika rapporter och utdrag från SCB:s hemsida, där befolkningsstatistik från olika tidsperioder tas upp. Störst fokus har lagts på rapporterna om de nyfödda. Material ifrån riksdagens hemsida har använts för att finna diverse lagtexter. Framför allt är det statens offentliga utredningar, SOU, som varit i fokus, men även lagar och lagförslag har närmare synats. Jag anser att det mesta av mitt material är tillförlitligt, flera olika källor håller sig till samma information. Däremot råder det delade åsikter angående begreppet *oäkta barns* försvinnande. Flera av mina källor nämner händelsen, men tar upp att

1 Penitentiarian var ett av de katolska ämbeten som under medeltiden hade hand om ärenden som behandlade synd eller brott mot den kanoniska rätten.

2 Risberg, Sara, 2008 s. 5.

brytpunkten skedde under en period mellan 1915 och 1917. Exakt *när* brytpunkten skedde har jag inte hittat svar på. Troligtvis råder det varierade årtal på grund av att några källor skriver när beslutet togs i teorin, medan andra tar upp när det infördes i praktiken.

1.3. Metod

Detta arbete är en processuell studie av ett begrepps och fenomenets förändring. I arbetet studeras närmare *vilka* förändringar som skett, *varför* de har förändrats och *hur* detta har gått till vid olika brytpunkter i historien.

1.4. Avgränsningar

Arbetet utgår från Sverige, från medeltid till nutid. Källorna i arbetet utgörs av officiella dokument från kyrkan och staten och går inte in närmare på enskilda individers framställningar om hur det kunde vara att växa upp som ett oäkta barn.

1.5. Strukturen

Detta arbete börjar med hur Bibelns och olika tidsepokers synsätt var på äktenskapet, ogifta mödrar och deras barn. Under varje århundrades kapitel tas det upp seklets utmärkande drag i ämnet och om det skedde några större förändringar angående graviditeter utanför äktenskapet. Nästa avsnitt i uppsatsen tar upp *vad* utomäktenskapliga barn kunde kallas. I det kapitlet tas även övergångarna och lagförändringarna upp då oäkta barn fick nya begrepp i svenska lagdokument. Följande kapitel tar upp de lagar och straffsätser som använts för att straffa äktenskapsbrott av olika slag. Uppsatsen avslutas med ett avsnitt hur livet kunde utvecklas för den ogifta modern och hennes barn efter det att barnet kommit till världen. Längst bak i uppsatsen finns de bilagor som omnämns i huvudtexten.

1.6. Tidigare forskning

Det finns åtskilliga rapporter och forskningsresultat om kvinnans historia. Det är en bred omfattning i litteraturen. Det sträcker sig från prästfruar till prostituerade. En av de forskare som lagt fokus på kvinnan är Marie Lindstedt Cronberg, docent inom historia vid Lunds universitet. Hon har skrivit en bok som heter *Synd och skam, ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880*. Den tar upp kvinnans

ställning och hur kvinnorna blev behandlade i samhället under den tiden som titeln anger. Det finns även forskning om det svenska rättssamhället. I den forskningen är det upptaget hur svenska lagar förändrats och hur de anpassats in i det samhälle som de kom att implementeras i. Det har även gjorts ett flertal forskningsrapporter med fokus på oäkta barn. Forskare som bland annat Sigrid Håkansson tar upp variationerna de olika bygderna uppvisar när det kommer till antalet utomäktenskapliga födslar. Forskare försöker då hitta en gemensam nämnare mellan städer och landsbygdens siffror angående oäkta barn. Det är den typen av information som William Goode och Richard Tomasson försöker få fram, dock med varierat resultat, mer om det längre fram under avsnittet om ”nattfrieri”. Carl Delins bok om oäkta börd är en av den äldsta litteraturen som tar upp oäkta barns ställning i det äldre rättssamhället i Sverige. Delin tar endast upp vad landskapslagarna säger om företeelsen, inte hur samhället såg på oäkta barn då boken publicerades, år 1908. En del böcker som tar upp ämnet oäkta barn ser utifrån moderns perspektiv. I Jonas Frykmans bok *Horan i bondesamhället* tar Frykman upp hur samhället såg på den sexuella driften och vilka problem detta kunde föra med sig.

2. Synen på äktenskap, könsumgänge utanför äktenskapet, den ogifta modern och hennes barn

2.1. Bibeln

I dekalogen står förbudet om att begå äktenskapsbrott som nummer sex i ordningen. Förbudet är inte utvecklat och specificerat utan förbjuder *all* form av äktenskapsbrott. Det är senare, i 3:e Mos 20:10, som Herren ger Mose detaljerna om hur olika äktenskapsbrott skall straffas.

*Om en man begår äktenskapsbrott med en annan mans hustru,
skall både äktenskapsbrytaren och äktenskapsbryterskan straffas med döden.*

Verserna efter ovanstående citat handlar om vilka släktled som är förbjudna med könsumgänge för människorna. I slutet av 3:e Mos 20 talar Gud om på *vilket* sätt dödsstraffet skall utföras, att de skyldiga skall stenas till döds. På ett flertal andra ställen i Moseböckerna står det omnämnt mer detaljerat hur ett äktenskapsbrott kunde se ut. Eftersom Bibeln mycket tydligt beskriver hur ett äktenskapsbrott skall straffas är det inte förvånande att se hur det synsättet följt med i historien. Kyrkan lägger ingen vikt i vad Jesus säger angående äktenskapsbrott i Joh 8:7. I den versen står berättelsen om äktenskapsbryterskan som blivit ertappad på bar gärning och därmed enligt lagen skall stenas. Jesus säger då följande:

Den av er som är fri från synd skall kasta första stenen på henne.

Historien slutar med att ingen kastar någon sten eftersom ingen känner sig helt fri från synd. Detta har inte vägt lika tungt som självaste brottet eftersom mänsklighetens historia tydligt beskriver hur folk blivit avrättade på grund av äktenskapsbrott. Mer om det i kapitel 4.

2.2. Medeltiden

Under medeltiden inleddes ett äktenskap med en ceremoni som kallades fästning. En fästning utfördes tillsammans med det blivande brudparet och vittnen. Det var under detta tillfälle det utbyttes fästningsgåvor och det diskuterades om kvinnans hemgift.³ En hemgift kunde bestå av kläder, husgeråd och jordegendom, som gavs av föräldrarna till deras son eller dotter.⁴ Under medeltiden påverkade centralmakterna och kyrkan äktenskapet, men kyrkan ville överta kontrollen

³ Taussi Sjöberg, Marja, 1998 s. 55.

⁴ <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/hemgift>

över äktenskapet helt och hållet vilket gjordes genom att betona kvinnans betydelse. Det skulle nu vara ett frivilligt samtycke vid ett ingående av äktenskap. Kyrkan tog bort fästningsceremonin och ersatte den med trolovningen.⁵ Kyrkans uppfattning om att kvinnan skulle ingå äktenskap frivilligt är en positiv utveckling till skillnad från hur kyrkan ökade straffsätserna för kvinnor gällande olagligt könsumgänge. De flesta landskapslagarna straffade äktenskapsbrott med böter.⁶ Emellertid var det inte alltid det gick så lindrigt till som med bötesstraff. Enligt Upplandslagen, Västmannalagen och Hälsingelagen kunde en gift kvinna som upptäckte sin man på bar gärning med en annan kvinna, lemlästa älskarinnan. Fanns det tillräckligt mycket vrede kunde den gifta kvinnan även döda älskarinnan utan att få rättsliga påföljder. Straffet var inte lika hårt om det var kvinnan i äktenskapet som blev upptäckt med en annan älskare. Då ledde det till 40 mark i böter, vilket i dagens pengavärde motsvarar cirka 37 800 kr.

Detta faktum att ett äktenskapsbrott oftast straffades med endast böter ogillades starkt av kyrkan. De ansåg att äktenskapet var heligt och skulle behandlas därefter. Kyrkans starka vilja att betona äktenskapets unika ställning bidrog till att kyrkliga företrädare arbetade kraftfullt för att konkubinatet som samlevnadsform inte skulle accepteras.⁷ Det var inte sällsynt under denna tid att ogifta män bodde med en eller flera kvinnor som kallades för konkubiner. Genom en icke-acceptans av konkubinatet blev det en större åtskillnad mellan oäkta och äkta barn. Carl Delin menar att kyrkan genom denna icke-acceptans varit med och gett oäkta barn sämre status än vad de hade tidigare.⁸ Om kyrkan inte hade lagt större fokus på relationerna som inte var förenade i ett äktenskap, hade inte heller fokus kommit på deras barn och barnen hade då haft chans till bättre status i samhällets och kyrkans ögon. Att barnen får ta på sig föräldrarnas straff kan te sig orättvist, men då måste man ha i åtanke att samhället inte såg ut som det gör idag. Det fanns inte samma sorts individualism. Alla skulle inte vara unika, utan istället var det familjen, ätten som var det viktiga. Därmed fick släktena inte bara ta del av de positiva arven utan även de negativa, så som föräldrars äktenskapsbrott.

Dopet

Oäkta barn hade i stort sätt samma rättigheter som ett äkta barn. Dopet, som ansågs som mycket viktigt under medeltiden fick *alla* barn ta del av. Under denna tid delade kyrkan vissa tankar och idéer med den mer allmänna, utbredda folktron. Ett odöpt barn trodde invånarna kunde bli utbytt av

5 Taussi Sjöberg, Marja, 1998 s. 58.

6 Delin, Carl, 1908 s. 5.

7 Korpiola, Mia, 2004 s.170.

8 Delin, Carl, 1908 s. 109.

trollen, vilket ledde till att människorna fick ett trollbarn till barn.⁹ Till skillnad från dagens seder deltog inte föräldrarna under dopet. Kvinnan fick inte lov inte deltaga då dopet skedde tidigare än hon var välkommen tillbaka till kyrkan efter förlossningen. Inte heller mannen deltog enligt utdrag ur kyrkoböckerna från denna tiden. Istället låg fokus på faddrarna.¹⁰ Att detta utspelar sig under en tid innan kyrkan fick större inflytande märks om man ser till lagtexterna. Det gjordes i samhället ingen distinkt skillnad på äkta och oäkta barn då den tidens lagar inte heller gjorde det. Däremot gjordes det skillnader på döpta och odöpta barn. Anders Sunesen som var biskop i Lund, menade att ett barn som inte var döpt inte var fött överhuvudtaget. Detta tankesätt ledde till att odöpta barn inte heller fick lov att arva eftersom de i teorin, inte existerade alls.¹¹

Svensk medeltid sträcker sig över en relativt stor tidsperiod vilket leder till ett flertal variationer över hur samhället såg på oäkta barn under denna period. Den katolska kyrkan delade upp oäkta barn i två kategorier, *spurii* och *naturalis*. *Spurii* kallades de barn som var födda av nunnor eller som hade munkar eller präster till fäder. Föräldrarna kunde på grund av celibatet inte gifta sig och därmed kunna skaffa sig ett lagligt barn. De övriga oäkta barnen som var födda av personer som inte arbetade i kyrkans tjänst, kallades för *naturalis*.¹² Det var endast *naturalis*-barn som kunde bli legala om föräldrarna gifte sig, vilket blir logiskt om man ser till celibatlöftet. Även om det är uppenbart att många av kyrkans män och kvinnor inte höll sig till detta löfte, kunde det inte leda till ett äktenskap. Ett barn ansågs troligen som enbart *ett* felsteg, medan ett äktenskap kunde förleda till att prästerna inte höll sina löften om ett leverne i celibat vilket då kunde leda till *flera* felsteg.

2.3. 1500-talet

När reformationen kom förändrades regelverket för brud och brudgum angående vigseln. Trolovningen fanns ännu kvar, men det började ställas krav på de blivande paret. De skulle nu kunna Luthers katekes samt ta del av nattvarden.¹³ Om det skedde intimt umgänge innan äktenskapet straffades både mannen och kvinnan för lönskaläge. Lönskaläge, kallades det brott som uppstod när två ogifta hade intimt umgänge.¹⁴ Kyrkan hade även rätt att straffa paret för ”otidigt

9 Carlsson, Lizzie, 1972 s. 142.

10 Carlsson, Lizzie, 1972 s. 162.

11 Koprjola, Mia, 2004 s. 171.

12 Koprjola, Mia, 2004 s. 168.

13 Taussi Sjöberg, Marja, 1998 s. 62.

14 www.ne.se

sängelag” om ett barn föddes tidigare än nio månader efter vigseln.¹⁵ Straffet innebar oftast att de skyldiga fick sitta på en så kallad horpall inne i kyrkan under söndagens högmässa. Detta gällde inte de välbärgade invånarna. Skamstraffet ansågs för hårt för dem och de kunde undgå det genom att betala böter.¹⁶ Om brottet istället var hor blev det ett grövre straff, och dödsstraff om det upprepade sig mer än tre gånger men det var väldigt sällan som dödsstraffet i själva verket genomfördes. Hor kallades det sexuella brottet om en eller båda parter var gifta.¹⁷ Under denna tiden var det enbart gifta kvinnor som kunde straffas med detta, inte gifta män.¹⁸ Synen på äktenskapet som fanns under medeltiden försvann då kyrkan fick mer inflytande. Den största anledningen till att skillnaden blev stor hade att göra med synen på äktenskapet. Kyrkan ansåg under medeltiden att äktenskapet var ett sakrament och därmed heligt.¹⁹ Synen på att äktenskapet var ett sakrament försvann i och med reformationens ankomst. Anledningen till att kyrkan helgade äktenskapet beror på den mosaiska lagen. Det kan anses egendomligt att kyrkan höll hårt på vissa lagar, medan andra förbisågs. Jag har till exempel inte hittat något som talar för att folk kunde straffas med döden om de slog sina föräldrar under denna tiden, som det står att läsa i 2:a Mos 21:15. I samband med att Gud ger Mose de tio budorden, står det endast vilka bud människan inte får bryta emot, inte vad straffen blir om hon gör det. Det kan vara en anledning till varför dödsstraffen inte alltid genomfördes, utan istället ersattes med bötesstraff. Eventuellt hade den regerande makten Jesus och äktenskapsbryterskan i åtanke, som nämnts tidigare i kapitel 2.1, och därmed inte ansåg att de rättmätigt kunde utdela dödsstraff för äktenskapsbrott.

2.4. 1600-talet

Det var inte ovanligt att präster ansåg att personer som bröt mot lagen om utomäktenskapliga förbindelser blev straffade alldeles för mildt. Under denna tid var det bara mannen som fick betala böter vid ett sådant brott. Av uppenbara skäl kom det inte alltid till prästens och domstolens kännedom när det skett intimt umgänge utanför äktenskapet. I allmänhet tog domstolen inte upp fallet om barnet inte överlevde, vilket inte var ovanligt under den tiden, då spädbarnsdödligheten var hög. Om barnet överlevde togs fallet upp i domstol, oftast för att få klarhet vem som var underhållsskyldig.²⁰ Detta brott kallades för mökränkning vilket innebar att två ogifta hade

15 Sundin, Jan, 1992 s. 326.

16 Sundin, Jan, 1992 s. 327.

17 <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/hor>

18 Sundin, Jan, 1992 s. 345.

19 Delin, Carl, 1908 s. 2.

20 Sundin, Jan, 1992 s. 318.

könsumgänge, men det togs ingen hänsyn till att det var två inblandade, det var endast mannen som kunde straffas, därav namnet på brottet. Under senare delen av 1600-talet förändrade staten denna lag. Nu kunde istället *både* mannen och kvinnan bli straffade och brottet de begått kallades för lönskaläge eller lägersmål.²¹ Begreppet lägersmål användes vid alla former av könsumgänge utanför äktenskapet, vare sig någon av parterna var gifta eller inte.²² Det var år 1658 som det via en kunglig förordning beslutades att även kvinnor skulle böta vid lönskaläge. Men det tog flera år innan detta kom att träda i kraft. Många präster var osäkra på hur de skulle straffa, vilket ofta ledde till att de lät kvinnan gå ostraffad. Enligt utdrag ur domböckerna, så kallade saköreslängder, verkade prästerna mer säkra i hur de skulle döma om kvinnan upprepade gånger begick lönskaläge. Då ledde det till böter.²³ Straffet blev inte lika hårt för kvinnan som för mannen. Vanligtvis blev straffet halverat för kvinnan. Detta hade inte att göra med att kvinnan skulle få fördelar. Istället hade det att göra med hänsyn till att kvinnan inte hade rätt till samma ekonomiska inkomst som mannen.²⁴ Brottet hade ett mycket högre straff i början av 1600-talet, då var straffet dödsstraff. Detta verkar däremot inte ha tillämpats i någon högre grad och under drottning Kristinas regeringstid avskaffades dödsstraffet när det handlade om en engångsföreteelse av enkelt hor.

Det var inte alltid en man och en kvinna behövde gå till kyrkan för att gifta sig. Om de var trolovade och hade intimt umgänge ledde detta till att de fullbordat äktenskapet och därmed var vigda.²⁵ Denna sed har sina rötter ur Bibeln. I 2 Mos 22:15 står det följande;

*Om någon förför en flicka som inte är trolovad och ligger med henne,
skall han betala brudpriset och ta henne till hustru.*

En anledning till att mannen skall ta den förförda flickan till sin hustru, kan ha att göra med att mannen måste stå för sina handlingar. Att endast ha intimt umgänge med kvinnan och sedan inte stå för eventuella konsekvenser, som en graviditet, var inte tänkbart under denna tidsperiod. Ur en synvinkel kan det ses som ett tvång för kvinnan, att ingå ett äktenskap med någon hon möjligtvis inte vill spendera resten av livet med, men ur en annan synvinkel kan ett giftermål vara till hennes fördel. Hon slipper då att stå med skammen som kunde komma med en graviditet utanför äktenskapet. I och med att ett trolovat par betraktades som gifta om de haft könsumgänge, ledde detta även till att barnen som föddes, hade samma status som ett äkta barn. På det sättet var det fram

21 Sundin, Jan, 1992 s. 318.

22 www.ne.se

23 Sundin, Jan, 1992 s. 324.

24 Sundin, Jan, 1992 s. 319.

25 Sundin, Jan, 1992 s. 335.

till år 1915 då bestämmelsen om oäkta barn försvann ur lagen.²⁶ Lizzie Carlsson menar att bestämmelsen om att ”trolovningsbarn” inte längre fick samma legitimitet som ett äkta ledde till sämre villkor för både kvinnan och barnet.

Fram tills 1697 hade föräldrarna delad vårdnad av barnet om de inte var gifta. Den delade vårdnaden gick ut på att modern hade barnet de första tre åren och fadern de nästkommande fyra åren. Denna uppdelningen gjordes för att barnet var beroende av sin mor de första levnadsåren, och att barnet sedan kunde vara med och arbeta i faderns gårdsbruk.²⁷

2.5. 1700-talet

År 1723 fick prästerna större befogenheter att hantera kyrkotukten och detta befästes i 1734 års lag. Detta gjorde att straffen för sexuella brott skärptes. Alla ansåg inte att det var ett bra beslut. Juristen Petter Abrahamsson var inspirerad av pietistiska idéer och ansåg att kyrkan skulle förbjudas att ta ut särskilda böter. Hans protester åhördes inte och försvann i och med den nya lagen.²⁸ I lagen från 1734 finns det med en äktenskapsbalk och där beskrivs att ett äktenskap endast var giltigt om det inneburit lysning och vigsel.²⁹ Om kvinnan inte var gift när hon blev gravid fick hon inte sitta tillsammans med de andra kvinnorna inne i kyrkan, istället fick de ogifta mödrarna sitta allra längst ner på kvinnosidan. Inte heller fick de gå fram och delta i nattvarden tillsammans med de övriga i församlingen, de skulle vänta till sist. Den ogifta gravida kvinnan fick också göra en offentlig avbön i kyrkan. Efter 1741 räckte det med att kvinnan gjorde avbön enskilt i sakristian med endast prästen som närvarande.³⁰

Barnamordsplakatet

I slutet av 1700-talet, år 1778, tillkom det ett Barnamordsplakat, se bilaga 1. I detta plakat fanns det en rätt för kvinnor få föda ”obemärkta”. Det innebar att de kunde få resa till en annan ort och föda barnet där och därmed undgå en del av skammen som ofta kom med en graviditet utanför

26 Carlsson, Lizzie, 1965 s. 79. Här skriver Lizzie att det är år 1915 det sker en brytpunkt om oäkta barns rätt. Längre fram min uppsats kommer detta årtal att variera på grund av att källorna talar om olika, men det rör sig om ett period mellan 1915 -1917.

27 Lindstedt Cronberg, Marie, 2001 ”Fader okänd” se även Korpiola, Mia, 2004 s. 174.

28 Sundin, Jan, 1992 s. 325.

29 Taussi Sjöberg, Marja, 1998 s. 62.

30 Ohlander, Ann-Sofie, 1998 s. 77.

äktenskapet. Detta var mestadels ett alternativ endast för de välbärgade, då det var de som hade ekonomin och tillfällena att kunna fara iväg. Under tiden som barnamordsplakatet gällde, fanns det även bestämmelser om att ogifta mödrar inte fick lov att få nedlåtande titlar i offentliga dokument som kyrkböcker och dylikt. Det var Gustav III som lade denna fokus på de ogifta mödrarna. Gustav III gjorde detta bland annat för att han ville få ned dödsstraffen och för att männen oftast kom undan när det handlade om sexuella brott vilket inte ledde till en rättvis behandling.³¹ Den största anledningen till sanktionerna handlade enligt Ann-Sofie Ohlander om mindre ädlare anledningar. Under denna tid i Sverige föddes det inte tillräckligt med barn och befolkningsstatistiken var sviktande. Om kungen kunde förhindra antalet barnmord skulle det indirekt leda till en större svensk befolkning.³² De nya bestämmelserna stod med i barnamordsplakatet men det antogs inte av riksdagen, vilket kungen redan hade en föraning av. Att prästerna skulle godkänna att kvinnor skulle få större rättigheter att föda utanför äktenskapet vore tämligen osannolikt då detta kunde försvaga äktenskapets ställning. Kyrkan såg det som att kungen uppmuntrade utomäktenskapliga förbindelser, vilket var en synd. Även om inte bestämmelserna blev till lag, började de användas runt om i landet vilket syns tydligt om man tittar till statistiken. I Marie Lindstedt Cronbergs artikel ”Fader okänd” skriver hon att det under 1700-talet endast var 2 % av alla födselar som var utomäktenskapliga och under 1800-talet föddes var tionde barn av ogifta föräldrar.³³

En av bestämmelserna i barnamordsplakatet handlade om att de blivande mödrarna inte behövde uppge faderns namn och att barnmorskorna var förbjudna att fråga mödrarna om detta. Denna bestämmelse ledde till att 80% av alla oäkta barn saknade en namngiven far.³⁴ Rätten att kunna vara anonym som mor när kvinnan födde barn var både positiv och negativ. Positiv i den bemärkelsen att genom anonymiteten få en chans att eventuellt slippa undan en del av skammen. Negativt, eftersom barnet då saknade både namngiven far och mor. Detta ledde till att de allra flesta barnen med okänd far och mor inte blev legitimerade i samma utsträckning som barn med erkänd mor. Dödligheten bland barn med okänd mor var fyra gånger högre jämfört med utomäktenskapliga barn med namngiven mor. Den ovanligt höga dödligheten var en av de tungt vägande anledningarna som lades fram för att barnamordsplakatet skulle upphöra att gälla.³⁵ Även om mödrarna var anonyma i kyrkböckerna fanns det andra ställen de kunde välja att notera sitt moderskap. En del församlingar erbjöd mödrarna att skriva ned sitt och barnets namn på ett papper som sedan låstes in i prästgården.

31 Sundin, Jan, 1992 s. 325.

32 Ohlander, Ann-Sofie, 1985 s. 30.

33 Lindstedt Cronberg, Marie, 2001 ”Fader okänd”

34 Lindstedt Cronberg, Marie, 2001 ”Fader okänd”

35 Edling, Holdo, 1916 s. 85.

Det gjordes som en form av försäkring för modern om hon någon gång skulle vilja ha tillbaka sitt barn från en fosterfamilj. Den rätten gjorde det osäkert för fosterfamiljerna eftersom de aldrig visste om barnet skulle komma att ryckas ifrån dem då modern plötsligt gav sig till känna.³⁶

Dopet

Under 1700-talets början gjordes det en åtskillnad mellan äkta och oäkta barn i dopet. Ett oäkta barn döptes senare efter gudstjänsten till skillnad från de äkta barnen. Denna företeelse försvann 1778, i och med barnamordsplakatet, då det kom en lag om att det inte fick göras skillnader på äkta och oäkta barn i dopsammanhang.³⁷

2.6. 1800-talet

Under 1800-talets början togs kvinnans straff formellt bort för de två första gångerna hon reste bort för att föda barn som obemärkt.³⁸ Detta efterlevdes inte av samhällets invånare. Det var inte bara kyrkan och staten som bestraffade den ogifta modern. Ofta stöttes hon ut av samhällets invånare. Den ogifta modern kunde bland annat få bära en viss sorts klädsel så hon utmärkte sig bland de övriga ”äkta” kvinnorna. Det förväntades även att hon höll en låg profil och att hon höll sig undan ifrån större samlingsplatser. Anledningen till detta var att de ogifta mödrarna ansågs sprida ont omkring sig. I Götaland fanns det folk som trodde att de kunde drabbas av engelska sjukan ifall de hade kontakt med en ogift mor.³⁹ Jonas Frykman tar i sin bok *Horan i bondesamhället*, upp flera berättelser som handlar om *skävern*, som var det folkliga namnet för vad som medicinskt kallas för engelska sjukan. Det fanns två olika sorters ”horor” under denna tid. De som ansågs bättre var de som visste om sina snedsteg och inte försökte dölja dem. Värre sades det vara med de som smög med sina graviditeter och oäkta barn.⁴⁰ Detta direkta utanförskap ledde till att de ogifta mödrarna ofta tog livet av sina nyfödda barn och ibland även sig själva. En av de vanligaste självmordsorsakerna var under denna tid ”Blygsel för havandeskap utom äktenskapet”.⁴¹ Det var först 1864 som kyrkan slutade att straffa för lönskaläge, hor och otidigt sängelag.⁴² Ett sätt att

36 Gaunt, David, 1980 s. 318.

37 Sveriges kyrkolag 1686 med stadganden från 1921. s. 38.

38 Sundin, Jan, 1992 s. 325.

39 Engelska sjukan var en sjukdom som barn ofta fick på grund av D-vitaminbrist. Det ledde till att skelettet blev mjukt och missbildat.

40 Frykman, Jonas, 1993 s. 38, Ohlander, Ann-Sofie, 1985 s. 92.

41 Ohlander, Ann-Sofie, 1998 s. 78.

42 Sundin, Jan, 1992 s. 328.

undkomma skammen var att gifta sig med barnets far. Enligt lagen blev ett oäkta barn äkta i och med det att föräldrarna gifte sig.⁴³ Även om detta kunde ses som en väg ut från skammen var det långt ifrån alla som hade möjligheten till giftermål. Bland annat kunde fadern till barnet redan vara gift, kvinnan visste kanske inte vem fadern var eller så hade fadern dött i krig. Rent statistiskt sett födde obesuttna, fattiga, mer barn utanför äktenskapet än invånare ifrån högre skikt i samhället. En anledning till detta skulle vara utanförskapet. Sociologen William Goode menar att de obesuttna inte kände att de ingick i samhället och därmed hade inte samhällets normer och lagar någon relevans för dem.⁴⁴

Nattfrieri

Graviditeter utanför äktenskapet var vanligare i Norrland än i övriga Sverige. Där blev inte kvinnan utstött i samma utsträckning som hon kunde bli i södra Sverige. I norra Sverige valde man själv sin partner i större omfattning än vad som gjordes i söder, där det var föräldrarna som valde blivande partner.⁴⁵ En anledning till att oäkta barn var vanligare i Norrland kan ha att göra med nattfrieriet. I Norrland fanns det en sed som gick ut på att unga män, tonårspojkar, knackade på hos en tonårsflickas fönster i hopp om att få komma in till henne. Väl inne hos flickan lade han sig på hennes säng, med skorna och hatten på för att det skulle gå korrekt till. Sedan låg de natten lång för att lära känna varandra närmare. Denna sed gjorde att ungdomarna kunde träffa olika flickor och pojkar för att upptäcka om det var någon person som låg dem närmare om hjärtat än andra. Normen på dessa möten var av kysk karaktär, fram tills dess att de beslutade att gifta sig.⁴⁶ Detta verkar stämma överens om man ser till statistiken över utomäktenskapliga barn under denna tid. Det var vanligt med utomäktenskapliga barn nära giftermålet på orter med nattfrieri eftersom det ofta skedde intimt umgänge när paret bestämt sig för att gifta sig, de barnen kan vi nu kalla för *föräktenskapliga* barn, för att skilja på de mer lösare relationerna. Anledningen till att det inte hände dessförinnan berodde på att ungdomarna uppskattade att få prata med någon jämnårig. Ofta pratade eller hälsade inte flickan och pojken på varandra om de möttes under dagtid, såpass intimt och speciellt var det att få prata med en flicka/pojke om natten.⁴⁷ Seden verkar endast funnits i norr, gränsen gick norr om Vänern och bort mot Uppland. En anledning till detta menar professor Orvar Löfgren, har att göra med hur samhällena såg ut. I södra Sverige var det stora klasskillnader och det var för familjen ekonomiskt viktigt vem barnen gifte sig med. I norr fanns det inte samma

43 Håkansson, Sigrid, 1999 s. 20.

44 Ohlander, Ann-Sofie, 1985 s. 88.

45 Ohlander, Ann-Sofie, 1985 s. 100.

46 Löfgren, Orvar, 1969 s. 30.

47 Löfgren, Orvar, 1969 s. 33.

klasskillnader eftersom de allra flesta arbetade med samma arbete, skogsavverkning. Med avseende till avsaknaden av de stora klasskillnaderna spelade det ingen ekonomisk roll vem familjens barn gifte sig med.⁴⁸ Sociologen Eilert Sundt menar att det finns ett visst samband mellan bygder med nattfrieri och utomäktenskapliga födslar. Däremot kan man inte dra några generella slutsatser eftersom det finns en del undantag. I Orsa socken där det var vanligt med nattfrierier hade de lägst antal utomäktenskapliga födslar, vilket kan förklaras med att de gifte sig i mycket tidig ålder.⁴⁹ Det verkar som att det fanns aspekter som pekade både för och emot att seden nattfrieri skulle leda till fler utomäktenskapliga födslar.

Motion om fängelsestraff

Prästeståndet lämnade 1809 in en motion där de ville lindra straffet för kvinnan som begått brottet lägersmål. Prosten Stenhammar var en av de drivande bakom motionen. I den dåvarande lagen kunde en kvinna få fängelsestraff istället för böter, vilket Stenhammar ansåg vara fel. Då blev inte straffet endast för modern utan också barnet, som i Stenhammars ögon var oskyldigt. Stenhammar menade att kyrkan även borde avskaffa systemet med att ta böter för kvinnans lägersmålbrott. Anledningen till detta var att kvinnan redan hade tillräckligt svårt med ekonomin och att det inte blev bättre av att hon skulle betala ytterligare böter. Motionen fick i vissa avseenden gehör. Det blev ändrat till att först då en kvinna begått lägersmål tre gånger behövde hon straffas. Ett eventuellt fängelsestraff ålades att utföras ett år efter barnets födelse, för att barnet skulle undgå att skadas. Motionen möttes inte av enade åsikter. Vissa menade att detta var en framgång ur ett humanitärt sett, medan andra menade att det inte längre värnades om äktenskapet.⁵⁰

Synen på Sverige utomlands

Det var under 1800-talet, närmare bestämt 1838, som reseskrivaren Samuel Laing var på besök i Sverige. Laing hade tron att Sverige var ett land med mycket hög moral som också efterlevdes av det svenska folket. Laing blev därför förskräckt när han upptäckte den höga statistiken av utomäktenskapliga födslar. Han menade att inte ens storstäder som Paris och London visade sådana höga siffror i födelsestatistiken.⁵¹ Här ser man hur moralen direkt kopplades till antalet oäkta barn i samhället. Idag finns det debatter om varje barns rätt till en far och så var det även under denna tid.

48 Löfgren, Orvar, 1969 s. 35.

49 Löfgren, Orvar, 1969 s. 37.

50 Ohlander, Ann-Sofie, 1985 s. 88.

51 Tomasson, Richard F, 1976 s. 267.

Men då sågs avsaknaden av en giltig far som ett moraliskt förfall. Sociologen William Goode ansåg att det var viktigt med en far till varje barn, men Goode menade inte att det viktigaste var barnets rätt till faderligt skydd. Istället var det genom en far som barnet kunde få en stabil social plats i samhället. Professor Richard Tomasson håller inte med Goode i hans resonemang att barn utan en far var direkt bidragande till samhällets förfall. Tomasson har källor som beskriver flera oäkta barns uppväxter utan en närvarande fader, där de alla har blivit ordentliga samhällsmedborgare.⁵² Den ogifta modern kunde även ge barnet till sina föräldrar som därmed kunde ge barnet en bra uppväxt och start i livet. Det fanns också möjligheten att kvinnan gifte sig kort efter förlossningen, något som inte var ovanligt under denna tiden, vilket gav barnet en bättre ställning i samhället.

Arv

Det är under 1800-talet som avsaknaden av arvsrätt för utomäktenskapliga barn får större utrymme inom politiken. Hittills hade många oäkta barn satts i fosterhem eller i fattighus, vilket ledde till en ökad kostnad för staten.⁵³ Anledningen till att arvsrätten kom att ändras hade inte endast med rättvis fördelning att göra utan även ett sätt för staten att spara in pengar.

2.7. 1900-talet

I början av 1900-talet hade de flesta reglerna om en ogift mors klädsel försvunnit. Hon kunde nu visa sig ute i samhället med de andra kvinnorna utan specifika plagg. Däremot gjordes det åtskillnad vid bröllop. Då fick kvinnan som hade barn innan äktenskapet inte rätten att bära en vit klänning förrän efter 1915.⁵⁴ Under 1900-talets början användes ännu termen *obemärkt*, som avsåg kvinnans rätt att resa till annan ort och föda sitt barn utan granskande frågor. Nedanför syns den typen av annons som kunde finnas i veckotidningar under denna tidsperiod.

52 Tomasson, Richard F, 1976 s. 269.

53 Brattström, Margareta, 2006 s. 20.

54 Sundin, Jan, 1992 s. 328.



Fig. 1. Annons ur en veckotidning från 1923⁵⁵

Barn som blev födda utanför äktenskapet under tidigt 1900-tal hade nu större rättigheter jämfört med tidigare. Tidigare hade inte ett oäkta barn rätt att arva varken sin fader eller sin moder. Efter en lag som tillkom den 17 mars 1905 fick ett oäkta barn nu rätt att arva sin mor.⁵⁶ Även om det skedde förbättringar angående ett oäkta barns status hade barnen ändå stora svårigheter ute i samhället. I SCB:s *Statistiska meddelanden* går det att läsa påståenden som är ovanliga för nutidens läsare. SCB menade att eftersom det statistiskt sett föddes mest oäkta barn av fattiga föräldrar, ledde detta till att barnen inte kunde skilja på vad som var rätt och fel.⁵⁷ I ett utdrag från SCB, år 1914, kan man läsa att samhället ansåg att utomäktenskapliga födslar gjorde folk ointelligenta.

En fortsatt utveckling i samma riktning, för vilken redan genom den alltjämt sjunkande äkta födelsefrekvensen finnes rätt stor sannolikhet, innebär en verklig fara för vårt folk. En dylik samhällets förnyelse nedifrån kan ej i längden undgå att öva inflytande på befolkningens kvalitet i fysiskt, psykiskt och moraliskt hänseende. Det är inte minst ur denna synpunkt, som den i våra dagar så ivrigt dryftade nedgången i födelsefrekvensen inom äktenskapet ter sig så oroväckande.⁵⁸

Fattigdomen ledde också till vissa problem som gjorde att fattiga fick kämpa mer. En ensam moder fick ofta arbeta mycket hårt för att få ihop ekonomi till att försörja sig själv och barnet. Detta ledde till att barnet ofta spenderade mycket tid ensamt och därmed inte kunde få den tiden som behövdes för att lära sig etik och moral. Även om majoriteten av de oäkta barnen hade svåra uppväxtförhållanden, fanns det de barn som kunde få en dräglig uppväxt. Om barnet blev bosatt

55 Ohlander, Ann-Sofie, 1998 s. 72.

56 Sveriges kyrkolag 1685 s. 83.

57 Statistiska meddelanden Serie A band 1:4 s. 3.

58 Statistiska meddelanden Serie A band 1:4 s. 15.

tillsammans med sin mor och morföräldrar eller med sin mor och styvfar, ledde detta till mycket bättre förutsättningar. De barn som inte fick denna möjlighet blev istället placerade på barnhem, fattighus eller som fosterbarn i andra familjer. Långt från alla fosterfamiljer hade välbefinnande som högsta prioritering för barnen. Vissa familjer använde sig av fosterbarnen som en extra inkomstkälla och satte detta i system som en form av industri. Fosterfamiljen tog pengarna som skulle gå till barnets föda och använde pengarna istället till sin egna familj och ofta dog fosterbarnen av vanvård.⁵⁹

Statistik

Det finns olika uppfattningar om den statistiska fördelningen av oäkta barn, och olika förklaringar har framförts till de skillnader som man menat sig kunna se. Viss statistik visar att det föddes fler oäkta barn på landet än i storstäderna. Detta kan ha en förklaring med att invånarna i städerna hade större tillgång till preventivmedel än ute på landsbygden. Under tidigt 1900-tal var det inte ovanligt att kvinnor hade sina sovplatser ute i ladugården och att kvinnliga och manliga tjänare delade sovrum. Detta menar SCB ledde till att det föddes fler barn utanför äktenskapet.⁶⁰ Det fanns stora regionala skillnader angående antalet utomäktenskapliga födslar. Se bilaga 2. I samhällen där *nattfrieri* var accepterat, blev det också fler barn innan äktenskapet, så kallade *föräktenskapliga* barn.⁶¹ Förutom seder av nattfrieri och tillgången till preventivmedel fanns det annat som kan ha ökat skillnaderna på antalet utomäktenskapliga födslar i olika områden. Enligt siffror som lagmannen Holdo Edling delar med sig i "Svensk juristtidning" från 1916, föddes det dubbelt så många utomäktenskapliga barn i städerna än på landsbygden. Orsakerna till detta tror Edling har att göra med att det i städerna finns fler människor i ogift ålder med sexuell lust, kontanter, alkohol samt fler frestelser.⁶² Professor Richard Tomasson ansåg sig hitta kopplingar mellan glesbefolkade områden och antalet oäkta barn. Tomasson menade att områden som var isolerade inte blev påverkade av protestantismens moralism i samma utsträckning som i södra Sverige.⁶³ Att Norrland har traditioner med nattfrierier, samt att det ligger mer isolerat, ger *en* förklaring till varför det föds fler barn utanför äktenskapet. En förklaring till varför södra och västra Sverige under många perioder hade färre graviditeter innan äktenskapet kan ha att göra med att de var styrda av schartaunismen, som var en mycket sträng doktrin.⁶⁴ I bilaga 3 går det att se några av de statistiska skillnaderna som råder mellan de olika länen gällande antalet utomäktenskapliga födslarna. I början

59 Statistiska meddelanden Serie A band 5 s. 50.

60 Statistiska meddelanden Serie A band 4 s. 29.

61 Ohlander, Ann-Sofie, 1985 s. 71.

62 Edling, Holdo, 1916 s. 81.

63 Tomasson, Richard F, 1976 s. 268.

64 Tomasson, Richard F, 1976 s. 269.

av 1900-talet och sent 1800-tal menade SCB att antalet oäkta födslar speglade samhällets moral. Ju fler oäkta barn som föddes, desto sämre moral fanns ute i samhället. Det står att läsa att samhället löpte en *fara* med att det föddes många oäkta barn. SCB skriver att oäkta barn har dålig moral och att detta går igen till deras blivande, troligen oäkta, barn. Hela fenomenet med oäkta barn sågs som en ond spiral som endast gav upphov till fler oäkta barn.⁶⁵ Istället för att endast skuldbelägga föräldrarna för deras ”brottsliga” beteende, gick allt i arv till ett nyfött barn. Detta ger dagens läsare en förståelse till varför kvinnor försökte göra primitiva aborter och dolde sina graviditeter. Det var inte bara att kvinnorna mådde dåligt, de visste att även deras blivande barn troligen skulle få en komplicerad uppväxt, vilket inte var något önskvärt. Forskare har olika teorier till varför det finns regionala skillnaderna angående utomäktenskapliga födslar. Generellt finns det en röd tråd som säger att det procentuellt var vanligare med utomäktenskapliga födslar i Norrland än i städerna. Detta kan i stora drag förklaras med nattfrieriseden samt att det bodde fler invånare i städerna vilket påverkar statistiken beroende på hur den är räknad. Forskarna har också valt att lägga bort det faktum att Norrland brände mycket sprit under denna tid, vilket enligt Holdo Edling är en orsak till att det sker mer utomäktenskapliga födslar i städerna än på landet. I städerna fanns det också tillgång till preventivmedel i större utsträckning än ute landsbygderna.

Det förefaller som att det är svårt för forskarna att komma fram till raka svar varför det skiljer sig kraftigt åt med antalet utomäktenskapliga födslar landet över. Om man ser till vad forskarna skriver verkar det som att man kan dela in Sverige i tre kategorier; landsbygder, städer och Norrland. Statistiken säger att det föddes fler oäkta barn ute på landsbygden, medan lagmän och andra forskare kommer med påståenden att det föddes fler barn i städerna och i Norrland. Konsekvensen blir att det inte finns någon tydlig slutsats. Holdo Edling skriver att han använder sig av SCB:s siffror när han gör sina påståenden. Under mitten av 1750-talet föddes 0,85 på 1000 oäkta barn varje år och siffran var under 1910 12,72. Med hänsyn till dessa siffror blir det tydligt att det skett en ökning generellt i landet. Under 1900-talets första decennium föddes det 108 415 oäkta barn på landsbygden medan det föddes 65 624 i städerna. Edling skriver att han tagit hänsyn till de olika folkmängderna, men att det ändå blir dessa kraftiga variationerna.⁶⁶ Siffrorna som Edling presenterar kan jag inte stämma in i. Om man ser till bilaga 2 finner man andra siffror. Bilagan är tagen ifrån SCB:s statistik från samma tid som Edling presenterar. Att det fötts fler barn utanför äktenskapet i Norrland än i t.ex Stockholm går att utläsa. Men att Edling dragit slutsatsen att *all* landsbygd har hög utomäktenskaplig födelsestatistik går inte att utläsa, titta bara på Småland och

65 Statistiska meddelanden Serie A band 4 s. 3.

66 Edling, Holdo, 1916 s. 81.

Västergötland som exempel. De lokala skillnaderna som finns angående barn födda utanför äktenskapet under de första tio åren på 1900-talet verkar följa med då tiden fortgår. Bilaga tre visar hur de utomäktenskapliga födslarna fördelades över landet år 1973. Även 1973 är Halland, Jönköping och Göteborg bland de lägre siffrorna. I toppen ligger de norrländska länen så som Jämtland och Västernorrland. I bilaga tre går det också att utläsa att mödrar som är under 20 år oftast är ogifta. Även denna kolumn om unga mödrar följer statistiken över alla mödrar, med några få avvikelser.

Barnkonventionen

FN:s barnkonvention som vi känner till idag har haft en lång process. Det började redan 1923 då Rädda barnens grundare, Eglantyne Jebb, lade fram fem punkter om barns rättigheter. Punkterna blev sedan antagna vid Nationernas Förbund år 1924 och har sedan utvecklats vidare till den tid vi lever idag.⁶⁷ Att det dröjde fram till 1900-talet att barn skulle få rättigheter visar på hur dåtidens samhälle såg på barn. Barn hade ingen rättslig status, de var istället helt beroende av sina föräldrar, framför allt sin far, eftersom inte modern hade någon större rättsstatus.⁶⁸ Några av punkterna i barnkonventionen är värda att lägga extra fokus på i detta arbete.

- 1. Alla barn har samma rättigheter och lika värde. Ingen får diskrimineras.*
- 2. Alla barn har rätt att överleva och utvecklas.*
- 3. Varje barn har rätt att skyddas mot fysiskt eller psykiskt våld, övergrepp, vanvård eller utnyttjande av föräldrar eller annan som har hand om barnet.*

I den första punkten här ovan görs det inga skillnader på äkta och oäkta barn. I denna punkt står det att *inga* barn får diskrimineras vilket gör det tydligt varför lagen inte ens i text skiljer på barn födda utanför samt inom äktenskapet. Om denna punkt ensam hade kommit till under sent 1800-tal skulle den antagligen inte komma att inkludera oäkta barn. Den tidens rättsliga apparat ansåg inte att oäkta barn, var barn i samma utsträckning som ett inomäktenskapligt barn och därmed inte hade samma lagliga rätt i alla sammanhang. Punkt två ovanför nämner att alla barn har rätt att överleva och utvecklas. Här kan man om man vill starta en stor diskussion om *när* ett barn är ett barn och därmed ta upp abortfrågan, med det ligger utanför detta arbetes avgränsningar. I detta sammanhang menar jag att ett barn är en individ som blivit född. Förr var det vanligt att oäkta barn mördades vilket

⁶⁷ www.unicef.se/barnkonventionen/historia

⁶⁸ Olsson, Birger, 1995 s. 28.

tydligt visar att de oäkta barnen inte hade samma rätt att överleva som ett äkta barn. Inte heller hade alla de oäkta barn som överlevde samma rättigheter till att leva och utvecklas. En del av de barn som kom till fosterhem hade inte alls samma rättigheter till att leva och därmed var det också många som fick sätta livet till i senare skeenden. Det är också i fosterhemmen som punkt 3 inte alltid efterlevdes. Att barn inte skall utstå våld, varken fysiskt eller psykiskt, fanns ofta inte med som tanke under historiens gång. Ett oäkta barn hos en fosterfamilj sågs som en tjänare. Då det länge varit tillåtet att tukta sina tjänare och även barn med hjälpa av att aga, ledde det till att barnen led av fysiskt våld troligen också psykiskt. Det var inte förrän år 1979 det kom en lag som förbjöd föräldrarna att aga sina barn.⁶⁹

2.8. Sammanfattning

I Bibeln står äktenskapsbrottet omnämnt på flera ställen, bland annat i Moseböckerna. Brottet ledde till hårda straff, oftast genom att stenas till döds. Under medeltiden var synen på äktenskapet något friare. Äktenskapet kunde lösas upp utan några rättsliga påföljder. Däremot var straffet för äktenskapsbrott mycket hårt. Under denna period i historien kunde ett äktenskapsbrott straffas med döden. Konsekvensen av en eventuell graviditet utanför äktenskapet var inte katastrofalt för barnet. Det gjordes större åtskillnader mellan döpta och odöpta barn än det gjordes mellan äkta och oäkta barn. Under 1600-talet straffades de skyldiga för äktenskapsbrott endast om barnet överlevde, vilket under denna period inte var alltför vanligt. Under 1700-talet delade de ogifta paret på vårdnaden av barnet. De första tre åren bodde barnet med sin mor för att bland annat kunna få i sig den första modersmjölken. När de tre åren passerat fick fadern ta över vårdnaden och barnet sattes då i arbete på faderns gårdsbruk om det fanns ett sådant. Gustav III skapar ett barnamordsplakat år 1778 för att försöka få ner barnadödligheten. En av de största förändringarna var att den gravida ogifta kvinnan tilläts åka iväg till en annan ort och föda barnet där, anonymt om hon så ville. Under denna period blev det även förbjudet att kalla ogifta mödrar för nedkallande namn, men det hindrade inte samhällets invånare att tro på vidskepligheter som att de nämnda kvinnorna spred engelska sjukan, skävern, omkring sig. År 1905 fick oäkta barn rätt att ärva efter sin mor. Detta var ett stort framsteg för de oäkta barnen eftersom de inte alltid hade en erkänd far att kunna ärva efter. Det var även under 1900-talet som Barnkonventionen startades och man började ta hänsyn till barnens välbefinnande.

69 <http://www.rb.se/vartarbete/isverige/valdochsexuellaovergrepp/barnmisshandel/Pages/Vadsagerlagen.aspx>

3. Olika begrepp för barn födda utanför äktenskapet

Barn födda utanför äktenskapet har kallats för varierande termer under tidens gång. Professor Orvar Löfgren skriver i sin artikel ”Från nattfrieri till tonårskultur” att det är viktigt att skilja mellan *föräktenskapliga* barn och *utomäktenskapliga* barn. En *föräktenskaplig* födsel var vanlig i bygderna som hade nattfrieriseden. Det var inte heller ovanligt att barnen föddes tidigare än nio månader efter vigseln. Det sågs inte som problematiskt eftersom invånarna från bondesamhällen ofta kunde få flytta på bröllopet till en tid på året då det inte fanns lika mycket arbete som skulle utföras.⁷⁰ I kyrkböckerna från 1700-talet och fram till tidigt 1900-tal, skulle det noteras om ett barn var fött i ett äktenskap eller utanför. Detta markerades oftast genom att prästen skrev *oäkta* eller boksäverna *u.ä* under barnets namn. Men det fanns också andra mindre tydliga sätt att notera att ett barn var utomäktenskapligt. Vissa församlingar skrev en cirkel med en prick i vid barnet namn. Även latin och grekiska användes i marginalerna, *Nota bene*, som är latin och betyder ”notera att” för att sedan följas av orden *nothus* eller *apator* som betyder illegitim.⁷¹ En del församlingar gjorde en tydlig uppdelning mellan äkta och oäkta barn genom att ha två separata födelseböcker. Detta var vanligare i stadsförsamlingar och då var det vanligt att modern var okänd till barnet.⁷²

3.1. Frillubarn

Ett oäkta barn som föddes då landskapslagarna följdes kallades oftast för frillubarn. De flesta av barnen som föddes utanför äktenskapet på den tiden föddes av en så kallad ”frilla”. En frilla var en älskarinna, som oftast bodde tillsammans med en man, dock var de ogifta. En frilla och hennes barn hade bättre status sett utifrån landskapslagarna än de barn som blivit födda av en ogift kvinna som inte levde i konkubinats. Kvinnorna som levde i konkubinats kom inte att dömas på samma sätt som en gift kvinna, men ändå var det en viss högre status på en gravid frilla än en gravid, ogift kvinna.⁷³ Även barnen hade under denna tid något bättre status än senare i historien. Ett frillubarn hade enligt landskapslagarna en viss arvsrätt efter sin far.⁷⁴ Detta kunde leda till att barnen kunde få ta del av mark och ett boende enklare än barn födda av en ogift kvinna som inte var en frilla. Under samma tid som frillubarn användes som begrepp kunde ett oäkta barn även kallas för ”risunge”. Det namnet skulle påpeka att barnet var avlat ute i skogen, i riset.⁷⁵

70 Löfgren, Orvar, 1969 s. 37.

71 Gaunt, David, 1980 s. 316.

72 Persson, Birgit, 1972 s. 127.

73 Delin, Carl, 1908 s. 7.

74 Carlsson, Lizzie, 1965 s. 231.

75 Carlsson, Lizzie, 1965 s. 39.

3.2. Defectus natalium

Under 1100-talet påbörjades det en reform som kom att kallas för den gregorianska reformen. Det var påve Gregorius VII som startade reformen. Den innebar att alla präster skulle leva i celibat eftersom präster som inte levde i celibat förde med sig ”föreningar” till altaret.⁷⁶ Detta efterlevdes inte alltid, vilket för oss in på påvliga dispenser. Det var många människor som ville ta del av påvens nåd. Det ledde till att påven inte hann med sitt dagliga arbete och delegerade nådegåvorna till några utvalda präster som skulle komma att kallas *poenitentarii minores*. Blivande präster som var födda utanför äktenskapet blev allt vanligare och det var som mest utbrett under 1400-talet.⁷⁷ Enligt kanonisk lag fick inte män lov att bli präster om de var födda utanför äktenskapet. På medeltiden var det inte ovanligt att barn var födda av ett ogift par där fadern var präst. Det har bland annat att göra med att prästerna på den tiden inte hade tillåtelse att gifta sig. Detta hindrade dem inte från att skaffa barn, oftast med sina konkubiner. Många av sönerna ville gå i sin faders fotspår men blev hindrade av att de var födda utanför äktenskapet. För att komma runt detta problem kunde de söka påvlig dispens. Om en oäkta man ville gå i munkkloster behövde även han söka dispens hos påven.⁷⁸ Alla hade inte möjligheten eftersom det var en lång och kostsam resa.⁷⁹ Det fanns två olika kategorier om varför män sökte påvlig dispens. Den allra vanligaste anledningen kallades för *defectus natalium*. Hela 93% av alla kända fall hamnar under den kategorin. Det var när män ville bli präster som de föll under den kategorin. En annan kategori kallades för *de uberiori* och handlade även den om att få dispens för att kunna bli prästvigd. Däremot fick *de uberiori* två beneficier till skillnad från *defectus natalium* som endast fick en.⁸⁰ Detta var ovanligare och endast 5% av fallen handlade om det. De sista 2 procenten hamnar under en kategori som hette *ubi pater*. Då var det en förfrågan om hur oäkta söner skulle få lov att arbeta som präst i samma kyrka som deras far hade fått en eller flera beneficier i.⁸¹

Som har nämnts innan var det inte ovanligt att oäkta barn ville bli präster. Detta ledde till att ärkebiskopen Andreas Sunesen (1201-1224) ofta fick skriva brev till påven för att be om dispens eftersom inte alla kunde genomföra en resa personligen. I Sunesens brev försöker han förklara varför påven skall ge dispens. Sunesen menar att på grund av prästbristen i Norden borde påven

76 Wertheimer, Laura, 2005 s. 213.

77 Risberg, Sara, 2008 s. 7.

78 Risberg, Sara, 2008 s. 53.

79 Wertheimer, Laura, 2005 s. 220.

80 Beneficier kallades den typ av underhåll som prästerna kunde få.

81 Salonen, Kirsi, 2008 s. 54.

tillåta även oäkta barn till kyrklig tjänst, då det inte finns andra som är intresserade.⁸² Enligt dokumenten i "Auctoritate Papae" verkar de allra flesta fått sina dispenser beviljade. I Rosborns artikel, "I Herrens tjänst" går det att läsa ett utdrag från tidigt 1200-tal från kurian, det katolska regeringsorganet. Där står det att läsa om påvens missnöje bland dessa blivande präster, även om de blev beviljade dispens.

hur de än komma till världen, är frälsta inför Gud så länge de inte följer föräldrarna i syndighet, så har försynen dragit omsorg för de som är brännmärkta på grund av födseln att de ska hållas borta från prästtjänsten inte minst så att de ska stå som levande avskräckelse för andra syndare.⁸³

Som det står ovan, att barnen inte skall följa sin föräldrar i syndighet, efterlevdes oftast inte. Det kan man se då prästbarn ofta skaffade barn med en ogift kvinna, vilket leder till att frånvaron av celibatlöftet gick i arv. Begreppet *defectus natalium* fanns med ända in på 1900-talet. År 1983 försvann rätten att kunna söka påvlig dispens på grund av att en blivande präst var utomäktenskaplig. Detta hände i och med att det kom en ny kanonisk lag, Codex juris canonici, som ersatte den tidigare från 1917.⁸⁴

3.3. Oäkta barn

Termen *oäkta barn* har varit den benämning som använts mest under historien, även om begreppen lagligt sätt förändrats. Då jag har släktforskat själv har jag uppmärksammat att detta begrepp varit ständigt återkommande, framför allt under 1800-talet. I SCB:s befolkningsstatistik användes begreppet *oäkta barn* fram till år 1912. Bakåt i tiden går begreppet att spåra i SCB:s statistiska rapporter från år 1855. I denna rapport går det att utläsa att det fördes statistik av oäkta barn redan år 1776.⁸⁵ Eftersom SCB inte har statistik längre bakåt i tiden finns det inte mer nedtecknade rapporter om oäkta barn. År 1778, i barnamordsplakatet, gjordes det en bestämmelse att prästen inte fick skilja på äkta och oäkta barn. I och med denna bestämmelse blir det tydligt att begreppet *oäkta barn* användes även då. I Rosborns artikel, "Hårda krav i Herrens tjänst", skriver han att begreppet *oäkta barn* kom till Sverige någon gång under 1100-talet. Det var när den kristna tron började få inflytande i Norden som åtskiljandet på äkta och oäkta barn infördes.⁸⁶

82 Rosborn, Sven, 1993 s. 41.

83 Rosborn, Sven, 1993 s. 41.

84 Wertheimer, Laura, 2006 s. 383.

85 Sveriges befolkningsförändringar 1851, BiSOS A s. 49.

86 Rosborn, Sven, 1993 s. 40.

Övergången till ”barn utom äktenskap”

Det råder varierande årtal när det blev ett byte av termen oäkta barn till barn utom äktenskap. Enligt historikern Helena Bergman skall lagen, och därmed begreppet ha stiftats år 1917 och tagits i bruk 1918.⁸⁷ Förändringen skedde inte utan invändningar. De invändningarna som uppkom hade mest att göra med äktenskapets helgande. I den dåvarande lagberedningen fanns det personer som menade att en bättre arvslagstiftning för barn utom äktenskapet skulle leda till färre äktenskap. Om ändå barnen hade samma rättigheter som ett barn fött inom ett äktenskap, varför skulle folk då gifta sig? Det som lagberedningen bland annat ville belysa var inte att barnen inte skulle ha rätt till arv, utan att föräldrar inte skulle kunna smita undan sitt föräldraansvar.⁸⁸ Med dagens tankegångar känns det ovanligt att direkt koppla föräldraskapet till äktenskapet. Idag är det vanligt med ansvarstagande föräldrar som varken är gifta eller av motsatt kön. Det förefaller som att lagberedningen 1915 ansåg att föräldraskapet inte gick att lösgöra från ett giftermål och om lagen blev ”lösare” skulle det bidra till fler barn med oansvariga föräldrar.

Agda Montelius var en skribent som gjorde sin röst hörd i bland annat Fredrik Bremer-förbundet, en kvinnorrättsorganisation. Montelius ansåg att det behövdes reformer för de oäkta barnen, men att det också var viktigt att behålla äktenskapets särskilda ställning i samhället. Hon menade att om man behandlar barn inom och utom äktenskapet jämlika är det inte ett långt steg till att äktenskapstanken försvinner och att det skulle leda till ett sedligt kaos.⁸⁹ Här syns åter igen ett exempel på att folk ansåg att äktenskapet skulle falla sönder om oäkta barn fick en bättre rättslig ställning. Det var vanligt med oro över detta och skribenten Ellen Tiselius tar upp ämnet i tidningen Hertha från 1916.⁹⁰ Tiselius menar att denna farhåga med att äktenskapets anseende skulle sjunka inte har med den nya lagen att göra. Hon menar att det är svårt att se att en far skulle ingå äktenskap endast för att barnet skall kunna arva efter honom. Sådant går idag att lösa med testamenten.⁹¹ Något man som läsare skall påminna sig om är vilken tid detta lagförslag debatterades. Ännu hade kvinnor inte rösträtt och det fanns inga kvinnor i riksdagen. Det var endast män som skulle avgöra en fråga som till stor del avgjorde kvinnans ställning.

87 Bergman, Helena, 2003 s. 19.

88 Bergman, Helena, 2003 s. 96.

89 Bergman, Helena, 2003 s. 104.

90 Hertha är Fredrika-Bremer förbundets tidskrift.

91 Tiselius, Ellen, 1916 s. 77.

Enligt en skrift i *Hertha* från 1917 blev det inga större diskussioner angående den nya lagen om barn utom äktenskapet. Även de som hade invändningar angående arvsrätten, blev ändå nöjda med beslutet då det blev genomfört. Inte heller dagstidningarna runt denna tidpunkten skrev några nämnvärda rader om den nya lagen.⁹² Anledningen bör vara att den nya lagen var en tämligen självklar utvecklingsprocess. Mycket hade hänt i samhället sen den första lagboken kom 1734 och både kyrkan och staten var införstådda med att det var tvunget att ske en förändring på ett eller annat sätt.

3.4. Barn utom äktenskap

Den 14 juni år 1917 tillkom en lag som förnyade sättet att se på oäkta barn. Till att börja med kallas ett oäkta barn nu istället för *barn utom äktenskap*. Ett så kallat trolovningsbarn som blev till innan vigseln kunde bli ett äkta barn om modern och fadern gifte sig tätt inpå efter förlossningen.⁹³ I kyrkoarkiven kunde detta noteras i efterhand. På bilden nedanför är det ett sådant barn som blivit *legaliserat* då föräldrarna gift sig två år efter att deras dotter fötts år 1917. Längst ner till vänster på bilden går det att se att ordet *legaliserat* skrivits till senare i blyerts. Föräldrarnas bröllopsdatum står noterat i mitten av bilden, efter faderns yrke. Siffrorna till vänster i bilden, 27/10 16, har inget med födelsen att göra, utan står för vilken sida i församlingsboken familjen står skriven.

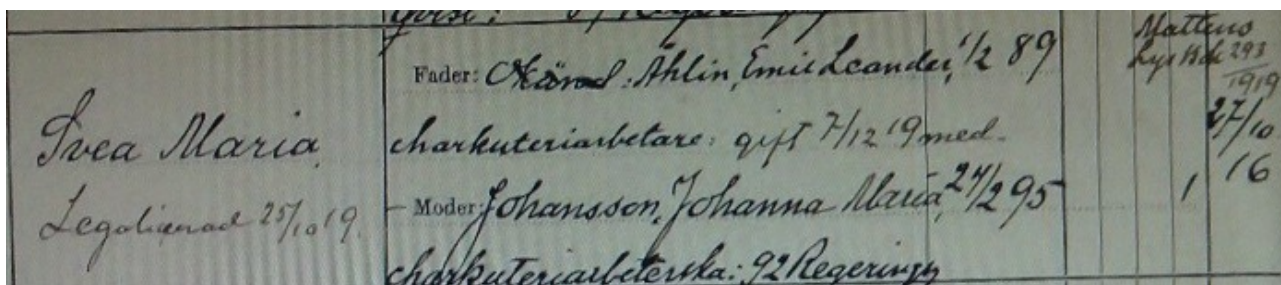


Fig 2. Födelsebok 1917, Johannes församling, Stockholms län.

Det var oftast modern som blev förmyndare åt barnet och gav barnet dess efternamn. Fadern kunde däremot inte nekas att träffa barnet om han ville detta. Redan under tidigt 1900-tal var den förälder som inte hade barnet boende hos sig, tvingad att betala underhåll till det att barnet var 16 eller 18 år.⁹⁴ En viktig skillnad som kom i och med att termen oäkta barn försvann var huruvida det var mannen eller kvinnan som var skyldig till brottet. Helena Bergman skriver att då det nu har skett

92 *Hertha*, 1917 nr 12 s. 221.

93 Sveriges kyrkolag 1686 s. 78.

94 Sveriges kyrkolag 1685 s. 79.

denna förändringen försvinner stämpeln att barnet begått något fel. Istället blir ”brottet” riktat mot föräldrarna.⁹⁵ I efterhand kan man se att barnet fortfarande var i fokus gällande ”brottet” och att fokus från barnet inte försvinner förrän det åter igen görs en förändring i arvslagen. Mer om det längre fram i nästa kapitel.

SCB för statistik över hur landets befolkning förhåller sig inom olika kategorier. Kategorierna har varierat över tiden men i stort sett innehållit samma information. Den största skillnaden när det handlar om oäkta barn, är terminologin. Jag har tagit del av i stort sett alla utdrag där det i tabeller står om födselar. På 60-talet gjordes det fortfarande skillnader i tabellerna om antalet födda i kategorierna ”Äktenskapliga barn” samt ”Utomäktenskapliga barn”. Begreppen går att hitta bak till år 1912.⁹⁶ Logiskt sett borde denna brytpunkten vara år 1917 då det sker en lagändring om att oäkta barn numera skall benämnas som *barn utom äktenskap*.⁹⁷ Så är det däremot inte noterat.

Till skillnad från statistiken från år 1914 skriver inte SCB med någon värdering om hur utomäktenskapliga barn ter sig i samhället. SCB har med begreppet ”utomäktenskapligt” ända fram till år 1977. I och med att det blev en lagändring 1976 angående begreppet *utomäktenskaplig*, till *ogift mor*, följde SCB efter, året därpå. År 1977 står det i tabellerna inte något omnämnt om utomäktenskapliga födselar. Inte heller i innehållsförteckningen nämns det något om utomäktenskaplig eller ogift mor. Med mycket liten text står det som överskrift ”Modern ej gift” längre in i födelsetabellerna.⁹⁸ Om man inte letade efter det så hade man inte hittat det, till skillnad från tidigare då denna företeelse mycket tydligt noterades i de olika tabellerna.

Övergången till ”ogift mor”

Det blir en diskussion om barns bördighet när det år 1975 läggs fram ett förslag om att ändra i dåvarande faderskaps- och vårdnadsregler. I och med att faderskapet fastställs på annat sätt än tidigare, ansågs det inte att termerna *barn i äktenskap* och *barn utom äktenskap* längre behövdes.⁹⁹ Så som det var innan 1977, då den nya föräldrabalken trädde i kraft, blev mannen i ett äktenskap per

95 Bergman, Helana, 2003 s. 110.

96 Sveriges befolkningsförändringar 1911-1960, 1912 s. 40.

97 Jag trodde att SCB:s statistik inte blev nedskrivet förrän några år senare. 1912 års statistik skrevs ned år 1915 och det är då det nya begreppet börjar användas. Det förklarar dock inte denna begreppsanvändning, då lagen om att ändra termen inte kom förrän 1917. Det kan ha att göra med att SCB har ändrat i registren efteråt och därmed uppdaterat dem. Jag hittar inget som talar varken för eller emot denna teori.

98 Sveriges befolkningsförändringar 1967-1990, del 3 år 1977 s. 45.

99 Prop. 1975/76:170 s 2.

automatik far till sin hustrus barn och barnen kom att kallas äktenskapligt bördiga. Efter den nya föräldrabalken blev mannen i äktenskapet fortfarande automatiskt far, men det blev ingen stämpel angående barnets bördighet. Om ett barn föddes av ogifta föräldrar var det endast modern som blev förälder per automatik. Fadern var (och är) tvungen att fastställa faderskapet genom ett erkännande eller genom dom.¹⁰⁰ I och med att faderskapet kunde fastställas med ett giftermål har det funnits restriktioner angående hur snart en kvinna kan ingå ett nytt äktenskap. Fram till år 1968 fanns det en viss tid kvinnan var tvungen att vänta mellan en upplösning av ett äktenskap och ingåendet av ett annat. I och med att väntetiden försvann blev det diskussion i riksdagen om det behövdes tillkomma nya lagar som reglerade bördigheten på annat sätt. Departementschefen ansåg inte att det skulle behövas utan ansåg att barnet skulle tillfalla det senare äktenskapet enligt då, 1977, gällande föreskrifter.¹⁰¹ I och med att barn utom äktenskapet blir legala efter en faders erkännande kan ingen annan ta på sig faderskapet. Detta blir till en fördel både för mannen och barnet då båda känner sig säkra i sin identitet. Ibland uppkommer det en del tvister och alla män får inte alltid reda på att de är fäder. Fäderna har upp till tre år på sig, efter det att de fått reda på att barnets existens, att ta på sig faderskapet. Efter att det startat en utredning eller om det skall göras ett erkännande hos ett ogift par, måste det ske ett beslut senast ett år efter att processen startat, detta för att barnet så snart som möjligt skall få en stabil hemmiljö.¹⁰² I förslaget om att ta bort begreppen om barns bördighet, blev det också frågor till ett flertal andra instanser som också använder sig av begreppen. Bland annat behövde lagen om religionsfrihet förändras för att passa in efter de nya bestämmelserna. Detta var inget som kunde göras per automatik i och med att det blev en förändring angående faderskapet och vårdnadsreglerna utan det var något som kyrkomötet behövde ta upp enskilt.¹⁰³ Anledningen till att de allra flesta remissinstanserna var positiva till en förändring berodde på att ett slopande av lagen kunde bidra till att få bort de fördomar som en ogift mor ännu kunde utsättas för i samhället. De som inte var positiva till en förändring ansåg inte att termerna var något problem. De menade att det inte låg något värderande i orden utan helt enkelt beskrev en situation som den var.¹⁰⁴

100 I dagens samhälle kan detta dröja flera månader. Vilket leder till att barnet teoretiskt sett inte har någon far, vilket i sin tur leder till problem då familjen inte kan ta ut "pappadagar" eftersom han på pappret inte är far.

101 Prop. 1975/76:170 s. 66.

102 Prop. 1975/76:170 s. 67.

103 Prop. 1975/76:170 s. 97.

104 Prop. 1975/76:170 s. 158.

3.5. Ogift mor

Termen ”ogift mor” går att finna i SCB:s befolkningsstatistik från år 1977 och följer med in i dagens samtid.¹⁰⁵ Det var i och med att arvsrätten åter förändrades, att ett oäkta barn kunde ärva sin far, som den äldre termen ”barn utom äktenskap” försvann ur lagstiftningen.¹⁰⁶ Att vara född utanför äktenskapet ledde inte längre till några specifika bestämmelser inom lagen. Även om äktenskapet numera inte är självklart för alla människor att ingå, beror det inte enbart på att utomäktenskapliga barn fick samma rättigheter som ett barn som fötts inom äktenskapet som skeptiker i början av 1900-talet trodde. Andra förändringar som bidragit till att äktenskapen minskat i antal beror på att sexualiteten avkriminaliserats, legal abort har införts och äktenskapet har blivit en privatsak, inte en släktsak.¹⁰⁷

3.6. Debatterna som uteblev

I allmänhet blev det inga stora debatter om de nya lagarna. Det blev en del diskussioner om hur arvsrätten skulle gå tillväga efter sin ogifta far, men det var inget som drog någon större uppmärksamhet till sig. Jag har sökt i aktuella årgångars olika tidskrifter för att hitta insändare och artiklar som berör namnbytet och den nya lagen. Tidningar som *Vår lösen*, *Svensk pastoraltidskrift* och *Svensk teologisk kvartalskrift*, nämner inte alls de nya lagarna.¹⁰⁸ De tidningar som snuddar vid det är tidningar som såg till kvinnans rätt. Tidningen *Hertha*, som ges ut av Fredrika Bremer – förbundet, skriver endast om kvinnans ”nya” frihet runt år 1917. Nu behövde inte kvinnan längre ta på sig hela föräldraskapet utan det skulle delas på ansvaret mellan fadern och modern. I tidningen *Vårdarebladet* finns det även ett par artiklar som berör ämnet. Det gör det eftersom det blev en förändring då de oäkta barnen inte längre behövde sättas i fattighus. I och med att barnen inte sattes i fattighus, tillsattes det en ny institution, barnavårdsnämnden. De hade till uppgift att se till att föräldrarna skötte om sina barn så att lagen efterlevdes.¹⁰⁹

105 Sveriges befolkningsförändringar 2001, s.38.

106 Riksdagen 1981/82. 8 saml. Nr 23. s. 1.

107 Ohlander, Ann-Sofie, 1985 s. 30.

108 Årgångar 1913-1919

109 Bergman, Helena, 2003 s. 113.

3.7. Begreppsförändringarna i lagtexter

Det verkar som att vid varje förändring hur ett oäkta barn benämns skedde det även en förändring i arvslagen. Däremot verkar inte tidpunkterna för lagändringarna och namnbytena stämma överens. Enligt nationalencyklopedin skall det år 1917 i lag ändrats från ”oäkta barn” till ”barn utom äktenskap”. Efter att ha slagit upp 1916-1918 års lagböcker på relevanta ställen går det att utläsa att årtalen från nationalencyklopedin inte stämmer till fullo.¹¹⁰ Ytterligare orsaker till att begreppen inte ändrades i alla lagtexter, författningar och statistik beror på när de olika beslutande möten kunde hållas. Det kan man se angående den nya lagförändringen som skulle införas runt 1977, det dröjde två år innan det infördes i alla dokument eftersom kyrkomötet inte hölls innan år 1979.

3.8. Sammanfattning

Ett av de äldsta namnen som ett oäkta barn kunde kallas var ”frillubarn”. Kvinnor som levde tillsammans med en man i en parrelation som ogifta kallades för frilla. Under medeltiden var det *defectus natalium* som fenomenet att vara född utanför äktenskapet kallades. Detta gjorde att villiga blivande präster som var oäkta behövde söka dispens hos påven, vilket de oftast blev beviljade. Begreppet *oäkta barn* är det som har använts under längst tid i historien. Det var inte förrän runt 1917 som orden försvann ur svenska lagtexter. Istället ersattes de med *barn utom äktenskap*. Det uppstod en del diskussioner om bytet eftersom vissa ansåg att äktenskapet skulle förlora sin ställning i samhället om alla barn behandlades lika. År 1976 försvann även begreppet barn utom äktenskap. Det gjordes då återigen en förändring i arvslagen vilket gjorde att begreppet barn utom äktenskap inte hade någon kvarstående betydelse. Istället skrev man i kyrkobokföringen att modern var ogift vid tidpunkten då barnet föddes.

4. Lagtexter och straffsatser

Innan det trycktes *en* lagbok som nationen Sverige skulle rätta sig efter användes istället medeltida lands- och stadslagar. Under 1700-talet ansåg inte borgarstånden och andra högre uppsatta att lagarna stämde överens med den tiden de levde i och krav ställdes på en gemensam lagbok. Det tog cirka 50 år innan lagboken blev färdig, från det att Karl XI hade bestämt att en kommission skulle

¹¹⁰ www.ne.se. Då det varit luckor i tillgängligheten till lagböckerna har jag inte haft möjligheten att undersöka varje års lagbok från och med år 1916. Istället har jag sett till SCB och därmed sett att det runt denna tidpunkten, 1917, skedde en förändring av begreppet oäkta barn.

tillsättas.¹¹¹ I jämförelse med övriga Europa var straffsatserna i Sverige tämligen milda under 1200-1300-talen. I teorin fanns det ett flertal brott som belades med dödsstraff, men de flesta brottslingar fick mildare straff. Varför det föreföll sig på detta sätt verkar det inte finnas någon allmän förklaring till. Rättsprofessor Erik Anners menar att en anledning kan vara att Sverige var ett glesbefolkat land. Till skillnad från övriga Europa hade Sverige inte lika många plundrare eller klasskillnader, vilket indirekt ledde till färre brott som behövde straffas.¹¹² Barnamorden i Sverige under 1500-talet var inte många, däremot blev det en betydande ökning av barnamorden under 1600-talet. Detta tror Anners möjligen kan ha att göra med kyrkans inflytande. Kyrkan skärpte straffen för utomäktenskapliga förbindelser mycket hårt. Detta verkade inte leda till att invånarna slutade att ha intimt umgänge innan äktenskapet. Istället fick mödrarna ofta ta till drastiska åtgärder då det lett till en oönskad graviditet. Detta gjorde att många barn fick sätta livet till på mindre humanitära sätt.¹¹³

4.1. Landskapslagarna

Landskapslagarna hade en friare syn på barn födda utanför äktenskapet. Om barnets föräldrar gifte sig efter att barnet blivit fött blev detta barn i och med äktenskapet, lagligt. Det spelade ingen roll *när* föräldrarna gifte sig.¹¹⁴ Detta kan ses som positivt om man utgår ifrån att föräldrarna hörde ihop livet ut. Det kunde också innebära att vissa fäder blev fäder till barn som egentligen inte var deras.

Lägersmål

Det gällde kraftiga variationer i bötesstraffet om en man begått brottet hor. Om mannen begått lägersmål för första gången och därmed tagit hennes oskuld fick han böta som mest, 40 mark, vilket i dagens pengavärde är 37 769 kr. Om mannen istället haft intimt umgänge med en kvinna som inte var orörd blev böterna genast mycket mindre, ned till 3 mark. Allra lindrigaste boten blev det om mannen hade haft könsumgänge med ett frillubarn, eftersom ett kvinnligt frillubarn ansågs vara ärolöst redan från födseln.¹¹⁵

111 Jägerskiöld, Stig, 1984 s. 7.

112 Anners, Erik, 1965 s. 99.

113 Anners, Erik, 1965 s. 124.

114 Delin, Carl, 1908 s. 15.

115 Levander, Lars, 1933 s. 87.

Dopet

Dopet hade under medeltiden fler betydelser än att endast skydda barnen från troll och annat hedniskt. Arvsrätten avgjordes utifrån dopet. De allra flesta landskapslagarna utgick ifrån att ett barn som var döpt därmed fick full arvsrätt.¹¹⁶

4.2. 1734 års lag

Då lagboken trädde i kraft var Sverige ett lutherskt samhälle. Alla avsteg från den ”rätta” läran blev i teorin belagt med dödsstraff. Domare brukade i praktiken inte använda sig av dödsstraffet mer än nödvändigt och vanligtvis omvandlades dödsstraffen till böter. Pietismen förde in nya tankesätt som bland annat häradshövdingen Petter Abrahamsson försökte förtydliga. Han undrade vem som skulle avgöra vilken som var den rätta läran, när båda sidor ansåg att de åberopade Guds ord, men Abrahamsson fick inget gehör för sina invändningar.¹¹⁷ När 1734 års lag kom till var det ofta vedergällningsprincipen som gällde, ett öga för ett öga, tand för en tand. Detta gjorde att det blev ett mycket våldsamt samhälle att leva i. Erik Anners skriver att det har att göra med att 1734 års lag kom till i en konservativ anda.¹¹⁸ Landskapslagarna hade ofta i stor omfattning våld med i sina straff. Det ser man inte minst gällande äktenskapsbrott där hustrun som kommer på mannen på bar gärning, har rätt att lemlästa den andra kvinnan. Det är inte förvånande att tankesätten följde med in i Sveriges första gemensamma lagbok. Invånarna var vana att leva efter höga straffsatser och förväntade sig att de skyldiga inte skulle gå ostraffade ifrån sina brott.

Lönskaläge

Om en man och kvinna begått lönskaläge, som innebär att de både varit ogifta när de haft intimt umgänge, skulle de betala böter. Här tog staten hänsyn till kvinnans svårigheter med att betala och kvinnan fick därför halva straffet gentemot vad mannen fick böta. Första gången ett ogift par begått lönskaläge fick mannen betala 10 daler och kvinnan 5 daler. Om paret ändå fortsatte med brottet upprepade gånger fick de betala dubbelt och tre-dubbelt upp, beroende på hur många gånger de hade begått brottet. Efter den fjärde gången hade böterna ökat markant. Mannen skulle då få böta 80 daler och kvinnan 40 daler. 80 daler skulle i dag motsvara 13 771 kr. Inte alla män och kvinnor kunde betala så höga böter, de kunde då få böterna omvandlade till ett fängelsestraff eller arbete vid kyrkan, slottet eller fästningen. Första gången de begått brottet bestod straffet av 14 dagar för

116 Carlsson, Lizzie, 1972 s. 178.

117 Jägerskiöld, Stig, 1984 s. 12.

118 Anners, Erik, 1965 s. 126.

mannen och 7 för kvinnan. Om paret begått lönskaläge tre gånger, men inte hade pengar att betala med fick de sitta i fängelse med bröd och vatten i 12 dagar eller få 10 par spö.¹¹⁹ Att kvinnan får lägre straff än mannen kan ses både som positivt och negativt. Positivt var det för att kvinnan ofta hade sämre villkor för att kunna få ihop till större bötesummor. Ofta är en kvinna mindre i kroppsstorlek än en man, och orkar därför inte med samma kroppsliga straff. Detta kan också ses som negativt, speciellt från mannens sida. Det var stora klasskillnader på denna tiden och även män kunde ha svårt att få ihop till böterna. Inte alla män klarade av kroppsliga straff bättre än en kvinna.

Arv

Ett barn som kommit till genom lönskaläge eller då paret varit trolovade, kunde få rätt att ärva sin far om denne gift sig med modern efter barnets födelse.¹²⁰ Om barnets föräldrar inte gift sig fick inte barnet ärva med samma rättigheter som ett ”äkta” barn. De oäkta barnen skulle inte bli helt lottlösa. De skulle få nödtorftig föda och uppfostran.¹²¹ Vad nödtorftig föda innebar var upp till varje vårdnadshavare att bedöma, vilket ofta ledde till missgynnsamma förhållanden för det utomäktenskapliga barnet.

Hor

Om en ogift person och en gift person har könsumgänge så får de båda betala böter. Den ogifta skall betala 40 daler medan den gifta får betala dubbelt upp, 80 daler. Straffet blev mycket hårdare om den ena parten var gift och den andra var så kallad fäst.¹²² Då fick den gifta betala det högsta böterna, 120 daler och den fästa 80 daler. De kunde också få spö-straff, 30 par spö och 24 par ris eller 24 dagar i fängelse med vatten och bröd för den gifta personen. Den fästa fick hälften av straffet. Desto fler gånger brottet hor begicks, desto dyrare böter blev det. Det högsta straffet kom efter fyra gånger och bestod av att den ogifta skulle betala 150 daler, vilket idag skulle innebära 25821 kr. medan den gifta fick betala med sitt liv. Alla böter som betalades skulle inte till statens kassa, även kyrkan skulle ha sin del. Vid varje bot angående lägersmål, hor eller lönskaläge, skulle mannen ge kyrkan 4 daler och kvinnan skulle betala 2 daler.¹²³ Vid dubbelt hor, som innebar att båda parter var gifta, var straffet mycket hårt. Båda parter straffades då med dödsstraff.¹²⁴ Om

119 Sveriges rikes lag 1734. Missgärningsbalken kap 53 § 1-3.

120 Sveriges rikes lag 1734. Giftermålsbalken kap 5 § 1.

121 Sveriges rikes lag 1734. Arvsbalken kap 8 § 7.

122 Förlovad är det ord som passar in bäst från dagens moderna språkbruk.

123 Sveriges rikes lag 1734. Missgärningsbalken kap 55 § 1-5.

124 Sveriges rikes lag 1734. Missgärningsbalken kap 56 § 1.

mannen ville ta sitt ansvar genom att gifta sig med den skyldige, fick han avstå då det var förbjudet att gifta sig med sin medbrottsling.¹²⁵

4.3. 1900-talet

I dagens samhälle finns det inga straff i Sverige på grund av utomäktenskapliga förbindelser. Inte heller straffas barn som föds utanför äktenskapet med sämre status eller nedsättande namn. Däremot finns det anledning att se till barn med ogifta föräldrar när det kommer till arvsrätten. Hur mycket och vem barnet får arva ifrån har varierat under 1900-talet. Tidigt i historien hade ett oäkta barn ingen rätt till arv i största allmänhet. Från och med år 1905 fick ett oäkta barn samma rättigheter att arva sin mor som ett legitimt barn.¹²⁶ Jag påpekar här att det under denna tid endast gäller arv efter sin moder. Att arva efter sin far ansågs inte möjligt, bland annat eftersom det i kyrkböckerna ofta ignorerades att anteckna att barnets far, var just fader, när denne flyttade till annan socken eller gifte sig.

Arv efter sin far

Det dröjde fram till 1970 innan ett barn med ogifta föräldrar fick laglig rätt att arva sin far. Sverige var mycket långsammare i att förändra denna lagstiftningen än sina grannländer. Norge gav full arvsrätt redan 1915 och Danmark 1937.¹²⁷ Detta har att göra med att länderna inte hade samma utgångspunkt på hur man såg till fäderna. I Sverige ansågs det orättvist för mannens nya familj, om det vid en begravning kom fram att han hade flera okända barn som skulle få ta del av arvet. Lagberedningen var även rädda för att det skulle medfölja att fler fäder nekade till faderskapet. Lagberedningen trodde att det skulle vara lättare att erkänna barnet som sitt om det endast handlade om att betala underhåll, inte om det handlade om arv. Norge och Danmark såg inte till faderns familj på samma sätt som i Sverige. De ansåg att det viktigaste var att det var rättvist för barnen.¹²⁸ Det fanns diskussioner om arvsrätten för utomäktenskapliga barn redan 1917, då den första lagen om barn utom äktenskap tillkom. Det var just arvsrätten som kamrarna hade delade åsikter om

125 Sveriges rikets lag 1734. Giftermålsbalken kap 2 § 11.

126 Lagutskott betänkande 1973:LU29 s. 1. I denna text går det att läsa att det i äldre lagstiftning gällde att utomäktenskapliga barn fick arva efter sin mor från och med år 1905. Sökresultatet på ordet "barn" på ne.se blir ett resultat där man får fram att 1866 började denna lag gälla. Det verkar som att arvsrätten efter sin mor för utomäktenskapliga barn kom i två omgångar. Den första 1866, för att sedan bli till full arvsrätt 1905. Jag använder mig av 1905 i texten eftersom det var då lagen blev fullkomlig.

127 Brattström, Margareta, 2006 s. 22.

128 Brattström, Margareta, 2006 s. 21.

vilket det ledde till att ett beslut i frågan sköts upp till framtiden.¹²⁹

4.4. Medlemskap i Svenska kyrkan

Under större delen av 1900-talet föddes barn in i Svenska kyrkan. För barn som var födda inom äktenskapet räckte det med att en av föräldrarna var medlemmar i Svenska kyrkan för att även barnet skulle bli medlem. I detta sammanhang var det ingen skillnad på barn födda av ogifta föräldrar. Om modern var medlem, blev även barnet det. Däremot blev det en del svårigheter angående medlemskapet om endast fadern i ett ogift par var medlem i Svenska kyrkan. Barnet blev då inte med automatik medlem i kyrkan. Istället blev det som en sorts ”vilande automatik” angående medlemskapet. Det utomäktenskapliga barnet blev per automatik medlem i Svenska kyrkan om dess föräldrar gifte sig inom 12 år efter förlossningen.¹³⁰

4.5. Sammanfattning

I landskapslagarna blev ett oäkta barn äkta i och med att föräldrarna gifte sig. Det spelade ingen roll när föräldrarna ingick äktenskapet. Det var vid denna tiden endast mannen som fick böta om ett par hade begått lägersmål. Landskapslagarna var blodiga och tankarna om vedergällning följde med in i den första gemensamma lagboken som kom 1734. Vissa brott skulle straffas med döden men omvandlades oftast till bötesstraff. Vid denna tidpunkt straffades både mannen och kvinnan om de hade haft intimt umgänge utanför äktenskapet. Kvinnan straffades endast med hälften av straffet till skillnad ifrån mannen. Ofta var det svårt för de skyldiga att betala böter eftersom de kunde bli väldigt dyra. Straffet kunde då omvandlas till fängelse med vatten och bröd eller spöstraff. Under 1900-talet kunde en man och kvinna inte kroppsligen straffas för att de haft könsumgänge utanför äktenskapet. Under 1900-talet låg istället fokus på arvslagen. Det blev mycket diskussioner om huruvida oäkta barn skulle ha rätten att ärva efter sin far. Det slutade med att barnet fick laglig rätt att ärva efter sin far år 1970.

129 Hertha tidskrift 1917 nr 12 s. 221.

130 Pernler, Sven-Erik, 1995 s. 40.

5. Livet som följde

5.1. Oäkta barns framtidsutsikter

Ett barn som var oäkta och föddes under medeltiden verkade ha en tämligen ljus framtid. Ett illegalt barn fick samma rättsställning som ett lagligt barn. Enligt lagen fanns det ingen distinkt åtskillnad på äkta respektive oäkta barn. De kunde straffas på samma sätt, de fick lov att äga egendom och mark, de kunde även arbeta i de högre kretsarna så som häradshövding, borgmästare och präst. Prästämbetet behövde det sökas dispens för, men den världsliga rätten hade inga åsikter om detta.¹³¹ Något som ett oäkta barn inte fick lov att ansöka till, var ett skrå. Detta ledde till att oäkta barn hade svårare att finna ett bra arbete vilket ledde till sämre villkor för att kunna försörja sig själv och sin familj på bästa sätt.¹³² Den svåraste strapatsen för ett oäkta barn var att ta sig till vuxen ålder. Det var framförallt mellan 1600- och 1900-talet som barnen hade det som svårast att överleva. Enligt kyrkliga handlingar verkar det ha varit vanligt att ”ogudaktigt” folk lämnat sina barn utanför kyrkor, gator och kloster i förhoppning om att barnen skulle få det bättre än hos sina biologiska föräldrar. Som nämnts tidigare var dopet en viktig rit för alla barn, även för så kallade hittebarn. Vissa mödrar visade att deras bortlämnade barn var odöpta genom att lämna salt och ett ljus tillsammans med barnet. Enligt dopritualen skulle saltet föras in i barnets mun och ljuset sättas i barnets hand.¹³³

Statistiskt sätt har det under hela historien dött fler oäkta barn än äkta barn. Detta *kan* bero på att mödrarna tog livet av barnen på grund av att de var oönskade. Detta var inte helt ovanligt, men det fanns också andra, troligen frekventare, anledningar till den höga dödligheten bland oäkta barn. De ogifta gravida kvinnorna hade ofta tunga arbeten som de var tvungna att slita med under hela graviditeten. Detta otympliga arbete kunde leda till att de råkade ut för missfall, vilket ibland var något kvinnorna eftersträvade.¹³⁴ Inte alla mödrar hade möjligheten eller viljan att ta hand om sitt egna barn. Oäkta barn kunde då sättas i så kallade fosterhem. Som läsare är det viktigt att inte blanda ihop detta begrepp med de fosterhem som fanns under senare delen av 1900-talet. Under 1700-talet sågs fosterbarn som arbetskraft. På 1800-talet fick fosterföräldrarna föräldrarätt över fosterbarnen, men barnen var enligt lagen endast familjens ”tjänare”.¹³⁵

131 Delin, Carl, 1908 s. 102.

132 Delin, Carl, 1908 s. 109.

133 Carlsson, Lizzie, 1972 s. 210.

134 Lindstedt Cronberg, Marie, 1997 s. 77.

135 Lindstedt Cronberg, Marie, 1997 s.76.

Ann-Sofie Ohlander skriver i boken *Tusen kvinnoår* att oäkta barn blev förnekade all rätt till att existera i samhället. Hon kallar det för ett socialt mord.¹³⁶ Det gällde inte för *alla* oäkta barn. Som tidigare nämnts i uppsatsen var det en relativt stor variation på hur oäkta barn kunde föra sig i samhället. Enligt SCB:s uppgifter var det många oäkta barn som dog i ung ålder, men inte alla överlevande blev straffade till att leva i fattigdom. Som jag tidigare har skrivit berodde det mycket på hur den ogifta moderns familjeförhållanden såg ut. Ann-Sofie Ohlanders antagande att det var ett socialt mord stämmer troligtvis till viss del. Det oäkta barnets sociala ställning varierar beroende på under vilket århundrade barnet föddes. Om det var under 1800-talet såg framtiden dystrare ut än om barnet föddes innan 1500-talet. Under 1800-talet och början av 1900-talet fanns det barnhus där barnen kunde bli inlämnade av sina mödrar mot en större betalning. Dessa barn utsattes ofta för många svårigheter. Eftersom det var pengar inblandade fanns det dem som ville dryga ut sin egen ekonomi. Historikern Birgit Persson skriver om ett fall där en barnmorska kvävde barnen i små lådor som sedan begravdes, medan hon fortfarande tog full betalning för deras uppehälle, trots att barnen inte längre existerade.¹³⁷

5.2. Ogifta mödrars framtidsutsikter

Det råder skilda åsikter om vilka möjligheter ogifta mödrar hade efter förlossningen. Jonas Frykman menar att enda vägen för en sådan kvinna var prostitution, vilket därmed ofta ledde till fler oäkta barn. Sigrid Håkansson håller inte med i detta påstående. Håkansson har studerat två orters kyrkböcker under 1700- och 1800-talet och där lagt märke till att det var ovanligt att ogifta mödrar fick fler än ett barn utanför äktenskapet.¹³⁸ Att Frykmans och Håkanssons påståenden skiljer sig så pass kraftigt kan bero på flera faktorer. Frykman såg enbart till stadsmiljöer medan Håkansson sett till landsortsmiljöer. Men inte heller denna uppdelning skulle förklara varför deras åsikter skiljer sig kraftigt åt. I stadsmiljöer hade kvinnorna lättare att få tag på preventivmedel än ute på landet och därmed borde Frykmans och Håkanssons teorier vara omvända. Troligen berodde det mycket på vilket sociala nät kvinnorna kom från. Hade den ogifta modern en bra familj kunde hon därmed behålla en del av sin status och då kunna hitta en blivande make som kunde försörja henne och barnet. Om den ogifta modern istället kom från en lägre samhällsklass och inte hade någon att få hjälp av för att kunna försörja sig, var prostitution ibland den enda utvägen. Ann-Sofie Ohlander har även hon en teori om varför det råder så pass stora variationer för den ogifta moderns framtid.

136 Ohlander, Ann-Sofie, 2008 s. 124.

137 Persson, Birgit, 1972 s. 131.

138 Håkansson, Sigrid, 1999 s. 82.

Ohlander menar att det Frykman skriver om var normen, att det borde varit en stor social katastrof att bli gravid som ogift. Men om man ser till verkligheten visar statistiken att många mödrar blev gifta ganska snabbt efter att de fött barnet. Ytterligare en anledning till att forskarnas slutsatser varierar kraftigt kan bero på att Frykman använder sig av ett snävt källmaterial. Han håller sig till en mycket kort tidsperiod vilket gör att resultatet kan skilja sig från annan bredare forskning.¹³⁹ Även historikern Birgit Persson menar att prostitution var den enda försörjningen en ogift mor kunde ta sig till och att detta yrkesval gick i arv till hennes dotter. Persson menar att det inte var förrän under mitten av 1800-talet som det fanns fler yrkesval för en kvinna att välja mellan. Det var då det kom till nya lagar som gav en kvinna rätt att arbeta med yrken som tidigare endast varit förbehållna män.¹⁴⁰

Under tidigt 1800-tal fanns det barnhusinrättningar där mödrar kunde lämna in sina oönskade barn för en summa av 66 riksdaler och 32 skilling banco, vilket idag motsvarar en summa på 5326 kr. Det gjorde att det endast var kvinnor som kom från bra familjer med god ekonomi som kunde nyttja detta. Möjligheten att sälja sitt barn till ett barnhus fanns fram till 1917 då den nya lagen om utomäktenskapliga barns ställning kom.¹⁴¹

6. Analys

Äktenskapsbrottet finns omnämnt redan i Bibeln. Där står det i Moseböckerna hur detta brott ser ut och hur det skall straffas. Även i nya testamentet finns det, som jag nämnde i kapitel 2.1, en berättelse om en äktenskapsbryterska. Det verkar som om kyrkan endast lagt fokus på gamla testamentet, om hur brottet kunde se ut och hur det skulle straffas. Jag anser att om kyrkan tydligare hade sett till vad Jesus säger till de som skall stena äktenskapsbryterskan, Joh 8:7, hade inte brottet straffats lika hårt som det kom att göra. Jesus har även han en skarp framtoning när han talar om äktenskapsbrott. Det kan man läsa i Matt 5:27.

Ni har hört att det blev sagt. Du skall inte begå äktenskapsbrott. Men jag säger er: den som ser på en kvinna med åtrå har redan i sitt hjärta brutit hennes äktenskap. Om ditt högra öga förleder dig, så riv ut det och kasta det ifrån dig. Det är bättre för dig att en del av din kropp går förlorad än att hela kroppen

139 Ohlander, Ann-Sofie, 1985 s. 98.

140 Persson, Birgit, 1972 s. 135.

141 Persson, Birgit, 1972 s. 129.

kastas i helvetet.

I denna text kan man som läsare urskilja att Jesus inte bagatelliserar äktenskapsbrott, att brottet även kan vara begått utan att ha inneburit någon kroppskontakt. Om detta tal i Matt 5:27 tas med i åtanke förstår jag lättare att kyrkan kom att hålla såpass hårt på straffsatserna vid ett äktenskapsbrott, även om jag inte håller med dem. Det som nämns i Bibeln är brottet, intimt umgänge som inte följer lagen, inget i Bibeln tar upp de oäkta barnen och hur de skulle behandlas.

Det har under historiens gång varit skiftande lagar om hur staten och kyrkan skall särskilja på äkta och oäkta barn. Ett trolovningsbarn kallades de barn som blev till *innan* föräldrarna hade gift sig, men *efter* det att det att paret blivit trolovade. Enligt Bibeln var Josef och Maria trolovade, vilket gör Jesus till ett trolovningsbarn, om man bortser från det faktum att han även är Guds son. Jag förmodar att detta faktum att Jesus själv hade trolovade föräldrar ledde till att trolovningsbarn kom att ses som äkta. Det gjorde trolovningsbarnen fram till 1915, då detta begrepp försvann. Lizzie Carlsson skriver att på grund av att lagen ändrades, att trolovningsbarn sågs som oäkta, blev det försämrade villkor för både modern och barnet. Jag håller med författaren i denna åsikt. Eftersom oäkta barn hade en sämre ställning än de äkta, blev det sannolikt inte bättre på grund av att fler barn kom att ses som oäkta, i statens och kyrkans ögon. De barn som föddes utanför äktenskapet fick en annan form av "rättighet" till sina föräldrar än vad äkta barn hade. De första tre åren hade modern barnet, medan fadern tog över barnet och hade det hos sig de nästkommande fyra åren. Denna uppdelning ter sig för mig mycket ofördelaktig. Uppdelningen i vårdnaden är kanske bra på ett praktiskt sätt, men hur mycket faderskänsla hade en fader för ett barn han inte sett under tre år, och hur kändes det för en mor att ge bort sitt barn? I bästa fall hade eventuellt fadern och modern en såpass bra relation sinsemellan att de kunde träffa barnet även under den tiden de inte hade vårdnaden. Arbetsbördan såg däremot inte ut som den gör idag, med lediga helger och högtider. Livet var hårdare och troligtvis fanns det inte någon tid över för att umgås med sina barn ute på bygden. I många berättelser om oäkta barn var det inte ovanligt att det var husbonden som fick barn med sin piga, eller att drängen fick barn med pigan eller en av herrskapets döttrar. Ett sånt föräldraskap *kan* ha varit mer givande för barnet eftersom båda föräldrarna då fanns inom räckhåll, men det var ingen garanti.

I och med barnamordsplakatet fick kvinnor möjlighet att kunna slippa undan en del av skammen, genom att åka och föda barnet på annan ort, som obemärkt. Detta var troligtvis en bra uppgörelse

för kvinnan, men det verkar inte ha varit bra för barnen. I och med den nya rätten att vara obemärkt, kunde även modern uppges som okänd. Detta tror jag orsakade problem för barnen. Det finns mycket lite material eller alls inget, som behandlar barnen som föddes och de psykologiska konsekvenserna av att växa upp under dessa förutsättningar. Genom att använda sig av sunt förnuft borde det inte varit ovanligt att barnen hade svårt att skapa sig en identitet. Att bli bortlämnad till främlingar, som förhoppningsvis, tog bra hand om en, kan inte ses som det bästa alternativet. Detta ansåg inte heller staten längre framåt på 1900-talet då rätten att föda obemärkt försvann. Det var till fördel för barnen då föräldrarna inte längre kunde fly undan från sitt föräldraansvar.

Jag vill påminna läsaren om skillnaderna mellan män och kvinnor. I uppsatsen har det nämnts på ett flertal ställen hur oäkta barns rättsliga ställning var. Det gäller då att påminna sig om att detta allt som oftast endast gällde pojkarna då en flicka inte hade samma värde som en pojke. Kvinnorna i Sverige fick inte rösträtt förrän 1921 och de flesta av hennes rättigheter innan dess var näst intill obefintliga. Även om det idag inte är ett straff som ligger på modern för att hon har barn som blivit födda utanför äktenskapet, är det ändå modern som får bära titeln, ogift mor, i statens papper. Det skulle lika gärna kunna varit ogift far, men av naturliga skäl är det lättare att vara 100% säker på vem det som är modern till barnet än vem som är fadern.

Då jag startade detta arbete trodde jag mig finna att kyrkan haft någon form av större diskussioner angående de nya begreppen och lagarna, men så blev inte resultatet. Däremot fanns det inte alltid en förståelse till varför begreppen skulle förändras endast för att lagen gör det. Orden ”barn utanför äktenskapet” hade inget värderande i sin formulering ansåg en del i lagberedningen. Jag kan hålla med om att orden inte har något värderande i sig. Men eftersom de ersatte orden *äkta* och *oäkta barn*, som i sin tur var väldigt värderande, blev det troligtvis ett arv av vilken sorts moral termerna företrädde.

Kyrkan har inte tydligt uttalat i något kyrkomöte att de sett problem med de nya lagarna. Däremot har det i kristna tidningar funnits en mindre debatt om huruvida de nya arvslagarna förminskar äktenskapets ställning. Deras rädsla för förminskningen anser jag är till viss del befogad. Idag sluts det färre äktenskap än vad det gjorde under tidigt 1900-tal och många av äktenskapen slutar med skilsmässa. Farhågorna att äktenskapets särskilda ställning skulle försvinna blev till viss del besannad. Att anledningen endast skulle bero på de nya arvslagarna tror jag däremot inte. Sveriges

samhälle har utvecklats i en väldig fart och idag finns det till och med internetsidor som hjälper människor att vara otrogna. Troligtvis skulle äktenskapet förlorat sin status även om inte alla barn fick ärva sina fäder. Det gäller som läsare att inte dra alla oäkta barn över en kam. Det existerade stora lokala variationer i hur barnen och deras mödrar skulle tas emot i samhället. Troligtvis är det mycket som inte kommer till kännedom eftersom inte allt noterades på samma sätt som det gör idag, vilket innebär att det finns många spännande sätt att forska vidare i ämnet.

7. Vidare forskning

Vid början av detta arbete tänkte jag endast lägga fokus på barnen, men i tidigt skede förstod jag att det var de ogifta mödrarna som det fanns mest skrivet om. Detta har lett till att jag nu är ännu mer fundersam över de oäkta barnen. Det finns en del skrivet om vanvården och jag har även funnit att ett flertal kungar bidrog med sin del av oäkta barn till samhället. En studie med fokus på kungarnas oäkta barn hade givit en ytterligare dimension som hade kunnat jämföras med den mera gängse uppfattningen om oäkta barn. Ytterligare en dimension hade varit om denna studie hade jämförts med siffror och statistik ifrån övriga Norden eller Europa, vilket gjort att man kunnat se om Sveriges siffror var specifika för sitt land eller istället stämde övriga Europa.

8. Litteraturförteckning

Anners, Erik, *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer – särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstiftning*. Rättshistoriskt bibliotek nr 10. Lund 1965.

Barnkonventionen, <http://www.unicef.se/barnkonventionen/historia>, 2012-02-26

Bibeln 2000, Libris, Malmö 2000.

Bergman, Helena, *Att fostra till föräldrarskap. Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900-1950*. Edsbruk 2003.

Brattström, Margareta och Singer, Anna, *Rätt arv – fördelning av kvarlåtenskap*, Iustus förlag, Uppsala 2006

Carlsson, Lizzie, *Jag giver dig min dotter I*, Rättshistoriskt bibliotek nr 8. Lund 1965.

Carlsson, Lizzie, *Jag giver dig min dotter II*, Rättshistoriskt bibliotek nr 20. Lund 1972.

Delin, Carl, *Om oäkta börd samt om oäkta barns rättsställning i äldre svensk rätt*, Lund 1908.

Edling, Holdo, "Utom äktenskap födda barn" *Svensk juristtidning* 1916. s. 80-85.

Frykman, Jonas, *Horan i bondesamhället*, Carlsson bokförlag, Malmö 1993.

Födelsebok, Johannes församling 1917, Stockholms län.

Gaunt, David, "Illegitimacy in seventeenth- and eighteenth century east Sweden" *Bastardy and its comparative history*. Ed. Peter Laslett, London 1980. s. 313-325.

Hor, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/hor>, 2012-02-07

Håkansson, Sigrid, "....då skall han taga henne till äkta..." Stockholm 1999.

Korpiola, Mia, *Between Betrothal and Bedding: The making of Marriage in Sweden, ca. 1200-1610*, Saarijärvi 2004.

Lagutskott betänkande, 1973:LU29 – www.riksdagen.se 2012-02-25

Levander, Lars, *Brottsling och bödel*, Åhlén och Söners förlag, Stockholm 1933.

Lindstedt Cronberg, Marie, *Synd och skam, ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880*. Lund 1997.

Lindstedt Cronberg, Marie, "Fader: okänd" *Populär historia* 25/5 2001.

<http://www.popularhistoria.se/artiklar/fader-okand/> 2012-02-26

Lägersmål, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lagersmal>, 2012-02-07

- Löfgren, Orvar, ” Från nattfrieri till tonårskultur” *Faraburen* 1969 s. 25-52.
- Lönskaläge, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/lönskaläge>, 2012-02-07
- Ohlander, Ann-Sofie, *Kärlek, död och frihet*, Nordstedts förlag, Kristianstad 1985.
- Ohlander, Ann-Sofie, ”Farliga kvinnor och barn, Historien om det utomäktenskapliga”
Kvinnohistoria Yvonne Hirdman (red) Sveriges utbildningsradio AB, Oskarshamn
1998, s. 71-85.
- Ohlander, Ann-Sofie, *Tusen svenska kvinnoår – Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*.
Norstedts akademiska förlag, Falun 2008.
- Okänd ”De utomäktenskapliga barnens rättsställning” Tidskriften Hertha 1917 nr 12.
- Olsson, Birger ”Barnets ställning i ett bibelteologiskt perspektiv” *Barns rätt i kyrkor och samfund*,
Sven-Åke Selander (red) Lund 1995 s. 28-38.
- Pernler, Sven-Erik, ”Barnets rätt i ett kyrkorättsligt perspektiv” *Barns rätt i kyrkor och samfund*,
Sven-Åke Selander (red) Lund 1995 s. 39-51.
- Persson, Birgit, ”Att vara ogift mor på 1700- och 1800-talet” *Könsdiskriminering förr och nu*, Karin
Westman Berg (red) Vänersborg 1972 s. 123-136.
- Prisjämförelse, <http://www.historia.se/indexprisjamforelse.html>, 2012-02-18
- Proposition 1975/76:170- www.riksdagen.se 2012-03-01
- Risberg, Sara och Salonen Kirsi, *Auctoritate papae, The Church Province of Uppsala and the
Apostolic Penitentiary 1410-1526*, Elanders, Stockholm 2008.
- Rosborn, Sven, ”Hårda krav i Herrens tjänst” *Populär historia*, 1993 nr 2, s. 38-41.
- Rädda barnen, [http://www.rb.se/vartarbete/isverige/valdochsexuellaovergrepp/barnmisshandel/
Pages/Vadsagerlagen.aspx](http://www.rb.se/vartarbete/isverige/valdochsexuellaovergrepp/barnmisshandel/Pages/Vadsagerlagen.aspx), 2012-03-12
- Statistiska meddelanden, Serie A band 4 och 5, 1914 – www.scb.se 2012-02-24
- Sundin, Jan, *För Gud, Staten och Folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600-1840*. Rättshistoriskt
bibliotek nr 47. Lund 1992.
- Sveriges befolkningsförändringar - www.scb.se 2012-02-24
- Sveriges kyrkolag av år 1686. Jämte dithörande stadganden, som utkommit till 1 oktober 1921*.
Albert Bonniers förlag, Stockholm 1921.

Sveriges rikets lag, gillad och antagen på riksdagen år 1734 (faks). Inledning av Stig Jägerskiöld,
Rättshistoriskt bibliotek nr 37, Lund 1984.

Taussi Sjöberg, Marja, "Giftas och skiljas. Kvinnan, mannen och äktenskapet" *Kvinnohistoria*
Yvonne Hirdman (red) Sveriges utbildningsradio AB, Oskarshamn 1998, s. 55-70.

Tiselius, Ellen, "Förslag till lag om barn utom äktenskap II", *Hertha* 1916 nr 4, s. 72-79.

Tomasson, Richard F, "Premarital sexual permissiveness and illegitimacy in the nordic countries",
Comparative studies in Society and History, 1976 nr 2, s. 252-270.

Wertheimer, Laura, "Illegitimate birth and the English clergy 1198-1348" *Journal of medieval history*,
volym 31, 2005 nr 2, s. 211-229.

Wertheimer, Laura, "Children of Disorder, Clerical Parentage, Illegitimacy, and Reform in the
Middle Ages", *Journal of the History of Sexuality*, volym 15 nr 3, 2006 s. 382-407.

9. Bilagor

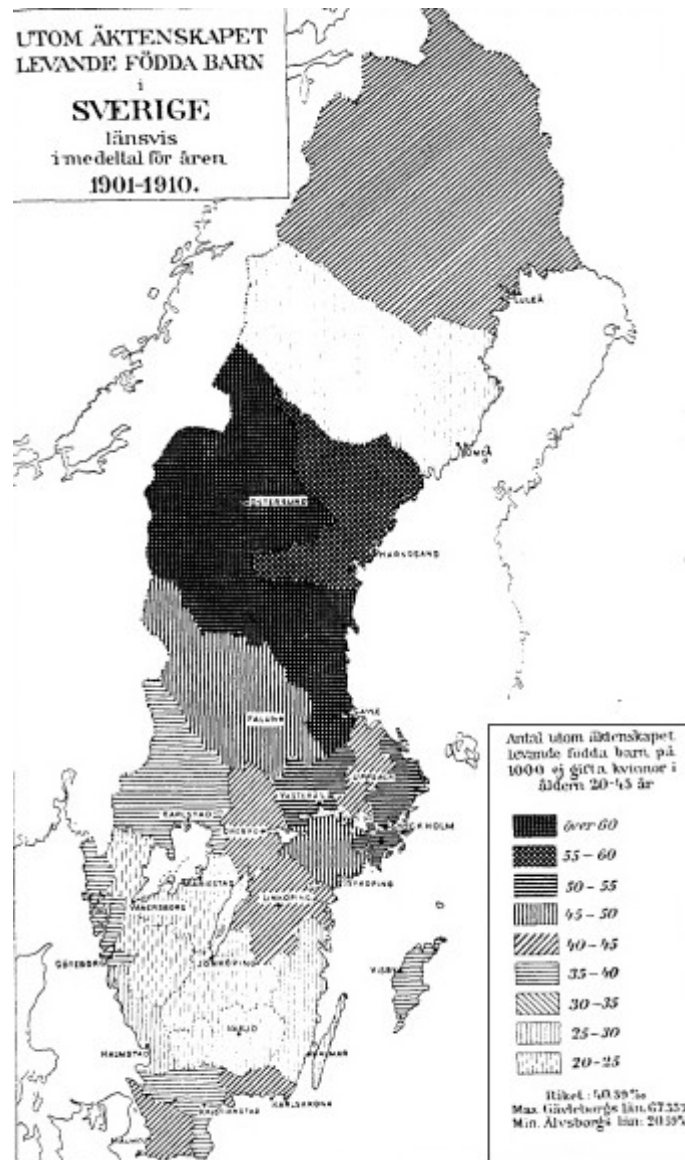
1.

I stora drag innehöll Barnamordsplakatet följande:

1. Den enskilda kyrkoplikten skulle verkställas av den präst som anmodades och vittnena ålades tystnadsplikt vid straffansvar. Dessutom förelades barnmorskor med tystnadsplikt om de hjälpt en lägrad kvinna vid förlossningen.
2. Ingen fick stängas ute från församlingens gemenskap på grund av lägersmål, eller vägras nyttjas sedlighetsmedlen.
3. Ingen skillnad fick göras mellan äkta och oäkta barn vid dopet.
4. Den lägrade kvinnan fick inte utmärkas som mindre ärlig, och kallas kona, kvinnfolk eller fästekvinna i lysning till äktenskap eller annan handling.
5. Parterna fick rätt att skriftligen svara för sin förbrytelse vid domstolen. Och om kvinnan inställde sig personligen skulle hon inte ”genom varjehanda så otjänliga som onödiga frågor blottställas för skymf och andras begabberi.” Om båda parter erkänt skriftligen skulle domaren inte heller kungöra domen för den rättsökande menigheten, utan endast meddela de berörda.
6. Föräldrar och husbondfolk skulle såväl dölja kvinnans tillstånd samt ta vård om henne fram till förlossningen. Om de inte gjorde det, stod det kvinnan fritt att söka den utväg som bidrog till barnets framfödande och bevarande. Ingen hade rätt att förebrå den lägrade kvinnan hennes förbrytelse.
7. Den kvinna som ville framföda barnet på okänd ort skulle lämnas ostörd utan att man frågade om hennes person eller tillstånd.
8. Till underhåll av oäkta barn skulle årligen vissa medel avsättas av de medel om fanns till barnhus och hospitalinrättningar. Om församlingen så fann för gott kunde även något av fattighusmedlen användas till oäkta barns försörjning.
9. Varje gång ”Förbudet mot barnamord” upplästes från predikstolen skulle prästen göra allvarsamma föreställningar om vilket grovt brott barnamordet var.¹⁴²

142 Lindstedt, Cronberg, Marie, 1997 s. 67.

2.



Statistiska meddelanden Serie A 1:4

3.

TABLE 6
Illegitimate Live Births in the 24 Counties of Sweden, 1973

	<i>Percentage of all live births illegitimate</i>	<i>Percentage of all live births illegitimate to women under age 20</i>
Jämtland	48.2	96.8
Gävleborg	48.0	94.5
Västernorrland	41.2	92.1
Kopparberg	40.2	90.4
Norrbottn	40.1	91.0
Gotland	34.8	97.0
Västerbotten	34.7	90.5
Västmanland	33.7	85.4
Värmland	33.2	87.6
Örebro	32.4	88.4
Södermanland	30.7	86.7
Stockholm	30.2	92.2
Uppsala	29.8	88.1
Östergötland	28.8	86.8
Blekinge	24.2	84.5
Kalmar	23.9	80.2
Skaraborg	23.2	82.9
Göteborg and Bohus	22.5	73.2
Malmöhus	20.3	74.1
Älvsborg	21.8	79.9
Kristianstad	20.1	81.2
Kronoberg	19.5	74.7
Jönköping	17.9	68.2
Halland	16.8	70.5
Entire Country	28.4	83.0

Source: Calculated from data in *Befolkningsförändringar 1973, Del 3* (Stockholm: National Central Bureau of Statistics, 1974), pp. 54-5.